

EESTI MUINASJUTUD
II
LOOMAMUINASJUTUD

EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI EESTI RAHVALUULE ARHIIV
TARTU ÜLIKOOI EESTI JA VÖRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

V

FABULAE POPULARES ESTONICAE

II

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU MMXX

EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI EESTI RAHVALUULE ARHIIV
TARTU ÜLIKOOI EESTI JA VÖRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

EESTI MUINASJUTUD
II
LOOMAMUINASJUTUD

KOOSTANUD JA TOIMETANUD INGE ANNOM, RISTO JÄRV,
MAIRI KAASIK, KÄRRI TOOMEOS-ORGLAAN

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2020

Avaldatud tekstid pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest.

Fotod: EKM Eesti Rahvaluule Arhiiv, EKM Eesti Kultuurilooline Arhiiv.

Koostanud ja toimetanud:

Inge Annom, Risto Järv, Mairi Kaasik, Kärri Toomeos-Orglaan

Murdetekstid toimetanud: Inge Annom, Mairi Kaasik, Andreas Kalkun

Käsikirja retsenseerinud: Mall Hiimäe

Keeletoimetajad: Inge Annom, Mairi Kaasik

Korrektuur: Sirje Nilbe, Kadi Sarv, Kadri Tamm

Kaas: Pille Niin

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium (EKKM14-342 „Eesti muinasjuttude teaduslikud väljaanded“, uurimiprojekt IUT22-4), Eesti Kirjandusmuuseumi baasrahastusprojekt EKM 8-2/20/2, Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus) ning Eesti Kultuurkapital

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti tuleviku heaks

EESTI KULTUURKAPITAL

Koostamine ja kommentaarid

© Eesti Kirjandusmuuseum

© Tartu Ülikool

© AS Regio, kihelkonnakaart

© EKM Teaduskirjastus

ISSN 1736-8928

ISBN 978-9949-677-11-5

Trükk: Pakett

SISUKORD

Saateks	26
Väljaande toimetamispõhimõtted ja ülesehitus	31
TEKSTID	35
1. Vanamees kalakoormaga	37
2. Reinuvader rebane	39
3. Rebane, hunt ja karu	40
4. Hundi kalapüük	41
5. Hundi õnnetus	42
6. Karu püüab kala	43
7. Hunt ja rebane külas	44
8. Susi püüab kaivost kallu	45
<i>Tõlge:</i> Hunt püüab kaevust kala	45
9. Koorepüti noolijad	47
10. Repän	49
<i>Tõlge:</i> Rebane	50
11. Rebane ja hunt pulmas	53
12. Miks on rebase valge sabaots	55
13. Läns tuul	56
14. Konn	57
15. Karu ja rebase vaidlus	58
16. Hundi kirju kasukas	59
17. Kavval rebäne	60
<i>Tõlge:</i> Kaval rebane	61
18. Naine ja reinuvader	62
19. Karu ja vanamoor	64
20. Mees, karu ja rebane	65
21. Rebase ja hundi rehepeks	67
22. Rebäse ristilatsõ ⁹	68
<i>Tõlge:</i> Rebase ristilapsed	70
23. Kass vaderiks	72
24. Rebane, karu ja võipütt	74
25. Suletopp	75
26. Julged kurja tegema, arad hermu kartma	76
27. Tükike rebaste kavalusest	79

28. Parmu puhtõ ⁹	80
<i>Tõlge:</i> Parmu matused	80
29. Kana sittõ palo pääle	82
<i>Tõlge:</i> Kana sittus palu peale	85
30. Usk maailma otsast	89
31. Loomad augus	90
32. Nälg	91
<i>Tõlge:</i> Nälg	92
33. Rebane ja karu	95
34. Karu ja rebane	97
35. Rebane kaevus	98
36. Rebane ja huint	99
37. Siil ja rebane	100
38. Ebasurnud rebane	102
39. Kuldtaldrik pulmakingiks	103
40. Koer lihatükiga	104
41. Rebase vägitegu	105
42. Jänese pahameel	106
43. Kahr ots' latsõhoitjat	107
<i>Tõlge:</i> Karu otsib lapsehoidjat	108
44. Rebane last hoidmas	110
45. Kost repän hanna sai	111
<i>Tõlge:</i> Kust rebane saba sai	113
46. Vanamoor ja rebane	115
47. Vana-äd'e kar'us	116
<i>Tõlge:</i> Vanaeide karjus	119
48. Reinuvader ja mesikäpp	122
49. Kuulmeistre, kivimöldre ja satulsepp	124
<i>Tõlge:</i> Koolmeister, mölder ja sadulsepp	125
50. Näläne susi	126
<i>Tõlge:</i> Näljane hunt	126
51. Hunt ja rebane	127
52. Ut'e ja tsüdsü	128
<i>Tõlge:</i> Lammas ja hunt	129
53. Kitsõ kivinõ tarõ	131
<i>Tõlge:</i> Kitse kivist maja	132

54. Kahru ja soe tare	133
<i>Tõlge:</i> Karu ja hundi maja	133
55. Kuda jäneksed oma moka on lõhki naernud	134
56. Hunt ja rebane murravad hobust	135
57. Uint ja mära	136
58. Susi läts Vinnemaalt Eestimaalõ	137
<i>Tõlge:</i> Hunt läks Venemaalt Eestimaale	138
59. Ahvi lapsed	140
60. Haige lõukoer	141
61. Haige karu	142
62. Vana lõvi	143
63. Lõukoer teiste metsalistega	144
64. Karu, hunt ja rebane	145
65. Jutt lõvist, kahrust, soest ja rebäsest	146
<i>Tõlge:</i> Jutt lõvist, karust, hundist ja rebasest	146
66. Lõukoer, karu, unt ja rebane	148
67. Reinuvaderi kavalused	149
68. Rebane ja lauluräästas	154
69. Hoburäästas, rebane ja vares liianimega Jaak	155
70. Kaaren lihatükiga	158
71. Varese laulupidu	159
72. Rebane ja kurg	161
73. Kuda sina mulle, nõnda mina sulle	162
74. Kiremine suletud silmadega	163
75. Kana, kass ja kikas	164
<i>Tõlge:</i> Kana, kass ja kukk	165
76. Kassikõnõ, kaasakõnõ	167
<i>Tõlge:</i> Kassikene, kaasakene	170
77. Kikas ja kana	174
<i>Tõlge:</i> Kukc ja kana	175
78. Rebane ja kukk	177
79. Rebane ja teder	178
80. Rebase kirpudest puhastamine	179
81. Jutt, kuidas rebane külalistega kimbus oli olnud	180
82. Rebane küpsetab sitikat	181
83. Repan un šitik	182

<i>Tõlge: Rebane ja sitikas</i>	182
84. Rebane tubaka ja piibuga	183
85. Rebane ei mõista tuld hoida	184
86. Rebane ja kruus	185
87. Rebane ja hunt söövad koort	186
88. Siili kättemaks	187
89. Miks jänesel moka lõhki	188
90. Mikspärast jänese suu nelja risti lõhki on	189
91. Kudas jänesse moka lõhki sai	190
92. Külma ja jänes	191
93. Repän ni külma	192
<i>Tõlge: Rebane ja külma</i>	192
94. Jänese vari	193
95. Suure tuule vari	194
96. Rebane leiab rihma	195
97. Jänese	196
98. Jänestepoigõ hoitmine	197
99. Rebase söögivahed	198
100. Rebane ja siil augus	199
101. Karu ja kooreürask	200
102. Ema lubab lapse hundile	201
103. Kurg tohtriks	202
104. Loll saab kirikuski pekka	203
105. Põdra uhkus	204
106. Hunt ootab surma	205
107. Vana kriimsilma-isand kerjamas	206
108. Hunt pahandab külarahvaga	208
109. Hundi jorutus	209
110. Hundi patutunnistus	210
111. Hundi saamise lugu	211
112. Siil karupesas	212
113. Siili kasukas	213
114. Koera majaehitus	214
115. Hunt ja karu	215
116. Vanapagan ja hunt	216
117. Mesipuu	218

118. Karu, rebane ja hunt	219
119. Kinnas, ora ja nõgõl	220
<i>Tõlge:</i> Kinnas, ora ja nõel	222
120. Peremees plaanib rukkilõikust	224
121. Rein ja hunt	225
122. Hunt pulmas	227
123. Vana koer	228
<i>Tõlge:</i> Vana koer	229
124. Plakakõnõ	231
<i>Tõlge:</i> Plakakene	232
125. Koer Muri	233
126. Kuionu Krants	235
<i>Tõlge:</i> Kõhetu Krants	236
127. Kuis rebäne soelõ kaskat ummõl	239
<i>Tõlge:</i> Kuidas rebane hundile kasukat õmbles	240
128. Kuis pini soelõ saapa ^a tegi	241
<i>Tõlge:</i> Kuidas koer hundile saapaid tegi	242
129. Koer hundi teenistuses	244
130. Hunt tahab rabeleda	245
131. Esä vele halõlik surmalugu	246
<i>Tõlge:</i> Isa velle kurblik surmalugu	247
132. Misüle mõisahärra vihastas	249
133. Kass ja rebäne	250
<i>Tõlge:</i> Kass ja rebane	251
134. Kass metsloomadel külas	253
135. Jutt kassist ja rebäsest	254
<i>Tõlge:</i> Jutt kassist ja rebasest	254
136. Hunt ja kana	256
137. Näljane hunt	258
138. Onu aia taga	260
139. Hundi eksitus	261
140. Pime hundiema oma poegega	262
141. Hiire hirm	263
142. Rotid hiirtele appi	264
143. Hunt ja tall	265
144. Maahiir linnahiirel külas	266

145. Hirmus loom ja armas loom	267
146. Mõistuse piir	268
<i>Tõlge:</i> Mõistuse piir	268
147. Rebane ja jää	270
148. Ripakil moka	271
149. Vanaisa kõne	272
150. Karu postipoisi saanis	273
151. Härg ja karu	274
152. Hobune, pukk ja hunt	275
153. Karu ja hobune	276
154. Hobune ja murdjad loomad	277
155. Siga ja rebane	278
156. Paljaskül	279
157. Nülitud hunt	281
158. Hunt	282
159. Hunt ja siga	284
160. Таркъ имсъ	285
<i>Tõlge:</i> Tark emis	285
161. Miks hunt elajaid hakkas sööma	287
162. Hea nõu ei aita	289
163. Rummal susi	290
<i>Tõlge:</i> Rumal hunt	291
164. Surmalaul	294
165. Annan sulle parema saagi	295
166. Tule jaanipäeval!	296
167. Koer ja hunt	297
168. Suži un repa	298
<i>Tõlge:</i> Hunt ja rebane	298
169. Söögipalve	299
170. Kuida harakas kirjuks saanud	300
171. Susi ja rätsip	302
<i>Tõlge:</i> Hunt ja rätsep	303
172. Kaks ärga ja unt	304
173. Härg ja soe ⁹	305
<i>Tõlge:</i> Härg ja hundid	307
174. Susi ja härg	310

<i>Tõlge:</i> Hunt ja härg	311
175. Kost soe suu kõrvuni vallale sai	312
176. Hundi äpardused	313
177. Kits ja hunt	315
<i>Tõlge:</i> Kits ja hunt	316
178. Kits	318
<i>Tõlge:</i> Kits	318
179. Lapsed ja karu	320
180. Susi seie ar ^a kitsõ ^a , a ^a kits tapp' soe	321
<i>Tõlge:</i> Hunt sõi kitsed ära, aga kits tappis hundi	321
181. Kits ja oinas	323
<i>Tõlge:</i> Kits ja oinas	323
182. Jänes	325
<i>Tõlge:</i> Jänes	326
183. Jutt soest ja lambast	327
<i>Tõlge:</i> Jutt hundist ja lambast	327
184. Sikk ja oinas	329
185. Röövlite õnnetus	330
186. Hobune, koer, kass ja kukk Saksamaale reisimas	332
187. Nuttnasakidest	333
<i>Tõlge:</i> Nuttnasakitest	334
188. Härg tege tarrõ	335
<i>Tõlge:</i> Härg ehitab maja	336
189. Hall härg	339
190. Purjus kits	341
191. Loomad lähevad „patõlõ“	342
<i>Tõlge:</i> Loomad lähevad pattu parandama	343
192. Rebase kavalus	344
193. Konna kolm õppust	347
194. Kuidas konn küeru sai	348
195. Kunna oppus	349
<i>Tõlge:</i> Konna õpetus	349
196. Rebane mängib vibukannelt	350
197. Rebane laseb varesel end petta	351
198. Karu ja mees	353
199. Kabutamine	354

200. Naine ja karu	355
201. Karu ja rebase surm	357
202. Mis saba rebasele teinud	358
203. Suurem nahk	359
204. Maailma viis	360
205. Hunt koti sees	361
206. Mees ja lõukoer	362
207. Truu lõvi	364
208. Soldat ja vanapagan	365
209. Tänuolik karu	367
<i>Tõlge:</i> Tänuolik karu	367
210. Mesipuu sõidu eest	369
211. Pool mulle, pool sulle!	370
212. Miks hunt inimest ei murra	371
213. Hundi käpa sees pind	372
214. Ühe küti lugu, kuidas tema rikkaks oli saanud	373
215. Kolm jäägrit läksid metsa jahti pidama	374
216. Kuidas hunt inimest näha tahtis	376
217. Susi otsib vastast	377
218. Rebase viisud	379
219. Kuidas reinuvader rebane mihe ära pettis	381
220. Miis ja hopõn	383
<i>Tõlge:</i> Mees ja hobune	384
221. Rebäse hobõsõ ostmine	385
<i>Tõlge:</i> Rebase hobuse ostmine	387
222. Мусть хяръгъ	389
<i>Tõlge:</i> Must härg	391
223. Tõrvanõ här'g	393
<i>Tõlge:</i> Tõrvane härg	395
224. Jaan ja rebane	397
225. Naine pääseb karu käest	399
226. Eit karuga kimpus	401
227. Jutus kahrust	402
<i>Tõlge:</i> Muinasjutt karust	402
228. Ts'udski-luudski	404
<i>Tõlge:</i> Tsudski-luudski	405

229. Kats vanna inemist	407
<i>Tõlge:</i> Kaks vana inimest	408
230. Tsootski-rootski	410
<i>Tõlge:</i> Tsootski-rootski	411
231. Kolm vanakest	413
<i>Tõlge:</i> Kolm vanakest	414
232. Karuteene	416
233. Kaval hunt	417
234. Taat hoiab hunti sabast	418
235. Kuidas hunt kinni püüti	419
236. Susi tuld kistutamah	421
237. Hunt raputab hobusele liiva silma	422
238. Pillimees hundiaugus	423
239. Torupillimees hundiaugus	424
240. Hundile lubatud söök	426
241. Tõlkhannaga susi	427
<i>Tõlge:</i> Tõlpsabaga hunt	427
242. Hunt ja mees	429
243. Hundijaht	430
244. Tark repän	431
<i>Tõlge:</i> Tark rebane	432
245. Kesväterä palgast	435
<i>Tõlge:</i> Odratera palgaks	437
246. Inemise katõsakümmend aastakka	440
<i>Tõlge:</i> Inimese kaheksakümmend aastat	440
247. Kuidas inimese eluiga sai	442
248. Keda peremees armastab	443
249. Kats teekäüjät ning kahro	445
250. Juuru krahv ja tema karud	446
251. Karul kell kaelas	450
252. Karu ja kaerad	451
253. Naine tapab karu	452
254. Poiss hoiab karu kinni	453
255. Sõbrad karujahil	454
256. Koera kadunud tunnistus	455
257. Koerte kohtuskäimine	456

258. Miks koer võõrast koera alati nuusutab	457
259. Miks koerad põesa kusevad	458
260. Lõvi pall	459
261. Miks kass vargale akkas	461
262. Kats valvajad	462
<i>Tõlge:</i> Kaks valvajad	462
263. Koera kohtumõistmine	463
264. Koera uued saapad	464
265. Miks hunt metsas elada tahab	465
266. Koer ja varas	466
267. Koer ja kass	467
268. Kumb rohkem sööb	468
269. Lammas maksab võlga oma kasukaga	469
270. Loomade merereis	470
271. Õgal tsirgul uma laul	471
<i>Tõlge:</i> Igal linnul oma laul	471
272. Eläjä ^q kõnõlõva ^q	472
<i>Tõlge:</i> Loomad räägivad	472
273. Peremees ja härjad	473
274. Mõisahobune ja taluhobune	474
275. Varsa tagantjärele tarkus	475
276. Kikka pulmad	476
277. Koera jutt	478
278. Imetajad loomad	479
279. Heldekäpp ja kivirusikas	480
280. Kalkun, part ja ani	481
281. Ani, kalkun ja part kõrtsis	482
282. Valelik kits	484
283. Kolm venda kitse söötmas	486
284. Eesel	488
285. Eesli ja tsiga	489
<i>Tõlge:</i> Eesel ja siga	489
286. Lepävagõl	490
<i>Tõlge:</i> Lepavagel	490
287. Eläjide hädapäävä ^q	491
<i>Tõlge:</i> Loomade näguripäevad	493

288. Tobra, tobra, tobra!	497
289. See juhtus!	498
290. Kuldkoorega muna	499
291. Karu ja risulind	500
292. Lindude ja loomade sõda	502
293. Jutus hiirest ja varblasõst	503
<i>Tõlge:</i> Muinasjutt hiirest ja varblasest	506
294. Roti ja varblase tüli	511
295. Tänulik varblane	512
296. Repän, jänes, susi ja kahr pattõ parandamah	513
<i>Tõlge:</i> Rebane, jänes, hunt ja karu patte kahetsemas	516
297. Kuis rebäselle naarta ^q sai	519
<i>Tõlge:</i> Kuidas rebane naerda sai	520
298. Koer aitab lindu	521
299. Rebane ja kull	522
300. Hani ja rebane	524
301. Kuidas ani hundi üle löönud	525
302. Konn ja vares	526
303. Kaval konn	527
304. Kes om veel suuremb kui ma ^q ?	528
305. Kukk ja teder	529
306. Vares	530
307. Hansu Jaagu hobu	531
308. Mispärast vares kõverdi vaatab	532
309. Ööbik ja vaskuss	533
310. Vares teeb õlut	534
311. Tiiul titt	535
312. Pardi ja kalkuni riid	536
313. Mehiläne ja kaarna	537
<i>Tõlge:</i> Mesilane ja kaaren	537
314. Elajajuttude riismed	538
315. Kull ja vares	539
316. Kana ja meigas	540
317. Ütt ja vares	541
318. Põllumees ja sitikas	542
319. Jutukene varesest	543

320. Kaks varest ja lõpnud hobune	544
321. Siitsaadik!	545
322. Haav, mis ei parane	546
323. Varese kosjaskäik	547
324. Vares Jaak ja Mare	548
325. Varese elu enne ja nüüd	549
326. Kaarnas	550
327. Mikeperäst vares tiast naises es võta	551
328. Suukurg ja toonikurg	552
<i>Tõlge:</i> Sookurg ja toonekurg	553
329. Kaarna pojad	554
330. Tedre ja vares	555
331. Tedre ja varese jutt	556
332. Vares ja kägu	557
333. Varese kurtmine	558
334. Varese pahandus	559
335. Ema süda	560
336. Keevit ja muusträästas	561
337. Miks kiivit hüüab oma nime	562
338. Varblane	563
339. Varblase kättemaks	565
340. Lest naerab omal suu viltu	567
341. Mikspärast lestal suu kiiva ja silmad selgas on	568
342. Räime südamesoov	569
343. Heeringate kõne	570
344. Kiisk ja sega	571
345. Kiisk ja vaal	572
346. Võitujooskja ⁹	573
347. Rebane ja vähk	574
348. Jänes ja kirp	575
349. Jänese ja siilu kihlvedu	576
350. Jänes ja siil	577
351. Konna tants	578
352. Konnade kuningas	579
353. Härg ni kunn	580
<i>Tõlge:</i> Härg ja konn	580

354. Vähk ja konn	581
355. Kavval konn ja hiirekene	582
356. Suureline meel	583
357. Sipelgas ja vares	584
358. Sipelgas ja obene	585
359. Kusikuklanõ ja hainakadsak	586
<i>Tõlge:</i> Sipelgas ja rohutirts	586
360. Kihulased ja hobene	587
361. Kuda sääsed obuse maha võttid	588
362. Jänes ja rebane	589
363. Härg ja mesilane	590
364. Sääsk ja ärg	591
365. Sääse tugevad kondid	592
366. Kuis täi, ting ja kirp kõnõli	593
<i>Tõlge:</i> Kuidas täi, ting ja kirp rääkisid	593
367. Kirp ja täi	595
368. Kärblene ja kirp	596
369. Luuvalu ja ämblik	597
370. Miks ei lenda parm öösel ja sääsk päeval	598
371. Kirbu ja täi kõnelus	599
372. Öömaja	600
373. Kaks reisijat	601
374. Pääluukõnõ	602
<i>Tõlge:</i> Pealuukene	603
375. Kärbes ja ämblik	604
376. Tuule magamine	605
377. Murelaine ja ämälaine	606
378. Kuidas konn küüra selga ja ämblik omale võrgu saivad	607
379. Härmävitäi ja karusõ ⁹	608
<i>Tõlge:</i> Ämblik ja karjused	608
380. Sääse ja parmu vaidlus	609
381. Sääsk ja parm	610
382. Soldat ja täi	611
383. Sulane ja kirp	612
384. Pääsuke, okaspuu ja nahkhiir	613
385. Kõht ja tõised liikmed	614

386. Kesiv ja kaar	616
<i>Tõlge:</i> Oder ja kaer	616
387. Lepp ja luuderohi	617
388. Tamm ja tatt	618
389. Ninatark tatikas	619
390. Kuis Aprell läts Maarta poolõ kostma	620
<i>Tõlge:</i> Kuidas Aprill läks Märtsi poole külla	620
391. Külma arupidamine	621
392. Uba, õlekõrs ja üdsi	622
393. Uba, tulesüsi ja lepaleht	623
394. Jutus tulõ kõnõlamisõst	624
<i>Tõlge:</i> Muinasjutt tule kõnelemisest	625
395. Kats tuld	626
<i>Tõlge:</i> Kaks tuld	626
396. Tuul, päike ja mees	628
397. See oli ükskord jürikuus	629
398. Jutuke külmaisa ja poja loost	631
399. Puuraiuja, soetõbi ja külmtõbi	632
400. Tuul, päike ja külõ	633
TÜÜBIKOMMENTAARID	635
ATU 1: Rebase kalavargus	637
ATU 2: Kalapüük sabaga	638
ATU 3: Rebane teeskleb haiget	639
ATU 4: Tõbine kannab tervet	640
ATU 6: Tuule suund	641
ATU 7: Loendamisvõistlus	642
ATU 8: Rebane kirjab hundi kasukat	642
ATU 8*: Rebane ostab hobuse	643
ATU 9: Ebaõiglane partner	644
ATU 15: Petlik varrukäimine	645
ATU 15*: Suletopp	646
ATU 20A: Loomad püünisaugus	646
ATU 20C: Loomad põgenevad hädaohu eest	647
ATU 21: Sisikonna söömine	648
ATU 30: Rebane pilkab hunti	649
ATU 31: Kaevust pääsemine teise turjal	650

ATU 32: Üks tuleb, teine läheb	650
ATU 33: Rebane teeskleb surnut	650
ATU 34: Hunt püüab kuu peegeldust	651
ATU 34A: Koer pillab oma liha vette	652
ATU 36: Rebane meelitab hundi puu vahele	652
ATU 37: Rebane lapsehoidjaks	652
Ee 37*: Rebane hanekarjas	653
ATU 38: Käpp puulõhes	654
ATU 41: Hunt ja rebane aidas	655
ATU 43: Jääst maja	655
ATU 47A: Hunt hobuse sabas	656
ATU 47B: Varsa hind	657
ATU 48*: Inetud lapsed	658
ATU 50: Haige lõvi	659
ATU 50A: Jäljed lõvi koopasse	659
ATU 51: Lõvi osa	660
ATU 51A: Halb hais	661
ATU 53: Reinuvader kohtus	661
ATU 56A: Rebane ähvardab puu maha raiuda	662
ATU 57: Varese juust	663
ATU 60: Rebane ja kurg teineteisel külas	663
ATU 61: Kiremine suletud silmadega	664
ATU 61B: Kikas, kana ja kass	664
ATU 62: Rahu loomade vahel	665
ATU 62*: Puudel istumine keelatud	666
ATU 63: Rebane puhastab end kirpudest	666
ATU 65*: Rebane küpsetab sitikat	667
ATU 66A*: Rebane piibuga	667
ATU 68A: Pott lõksuks	668
ATU 68*: Rebane pilkab lõksu	668
ATU 70: Kartlikum kui jänes	669
ATU 71: Jänese ja külma võistlus	670
Ee 71*: Jänese tuulevari	670
Ee 72D: Rebane ja rihm	671
ATU 72*: Jänese poja suured silmad	671
Ee 72C*: Rebane lõksus	671

ATU 75A: Karu ja kooreürask	672
ATU 75*: Hunt ja vana naine	673
ATU 76: Hunt ja kurg	673
ATU 77: Põder imetleb end allikal	673
Ee 77B: Hunt ootab surma	674
Ee 77C: Hunt pahandab külarahvaga	674
Ee 77E: Isahunt poegadega	675
ATU 77*: Hundi patutunnistus	675
ATU 80: Siil ajab karu koopast välja	676
ATU 81: Jänese majaehitus	677
ATU 87A*: Karu loobib puuhalge	677
ATU 88*: Karu tahab mett saada	678
ATU 90: Nõel, kinnas ja ora	678
ATU 93: Rukkirääk	679
ATU 100: Hunt pulmas	679
ATU 101: Vana koer lapsepäästjaks	680
ATU 102: Koer kingsepaks	681
Ee 102B: Koer hundile seltsiliseks	682
ATU 103: Koduloomade ja metsloomade sõda	683
ATU 103A: Rebase kaasa	684
ATU 105: Kassi ainuke oskus	684
Ee 106B: Hunt aia taga	685
ATU 106*: Hunt ja siga	686
ATU 107: Koerte ja huntide võitlus	686
ATU 110: Kassile kell kaela	686
ATU 111A: Ära solgi joogivett!	687
ATU 112: Põldhiir külastab linnahiirt	687
ATU 112**: Rumal hiirepoeg	687
ATU 113*: Kassi matused	688
ATU 115: Pettunud rebane	688
ATU 116: Karu sõidab reel	689
ATU 117: Karu härja turjal	689
ATU 118: Karu kardab hobust	690
ATU 120: Kes näeb esimesena päikesetõusu	691
ATU 121: Hundiriit	691
ATU 122A: Hunt ja emis	692

ATU 122B: Pese ennast puhtaks!	693
ATU 122C: Kits meelitab hundi laulma	693
ATU 122D: Annan sulle parema saagi	694
ATU 122F: Oota, kuni saan rasvaseks!	694
ATU 122Z: Rebane pääseb hundi käest	695
ATU 122B*: Palvetamine enne sööki	695
ATU 122D*: Lind rattarummus	696
ATU 122K*: Oinad mõõdavad maad	696
ATU 122L*: Härg ja pime hunt	697
ATU 122M*: Oinas jookseb hundile suhu	698
ATU 123: Hunt ja kitsetalled	698
Ee 123C: Kolm kitse	699
ATU 125: Hundi luud	700
ATU 126: Kukk kihutab hundi minema	700
ATU 126A*: Hirmunud hundid	701
ATU 130: Loomad röövlite majas	702
ATU 130A: Härja maja	702
ATU 132: Kits kiitleb	703
ATU 136A*: Loomade patukahetsus	704
ATU 150A*: Konna kolm õpetust	705
ATU 151: Rebane õpib kandlemängu	705
ATU 152: Mees maalib karu	706
ATU 153: Karu kohitsemine	707
ATU 154: Rebane ja saba	707
ATU 155: Maailma tänu	709
ATU 156: Pind lõvi käpas	710
ATU 156A: Lõvi truudus	710
Ee 156D: Tasu sõidu eest	711
Ee 156*: Mees jagab lammast hundiga	711
Ee 156A*: Hundiarst	711
ATU 156B*: Tänulik madu	712
ATU 157: Inimest peab kartma	713
ATU 158: Regi katki	714
Ee 158A: Rebase silmarohi	715
ATU 159: Tõrvane härg	715
Ee 159D: Rebane tasub heateo	716

ATU 160*: Naine kavaldab karu üle	716
ATU 161A*: Raiutud käpaga karu	717
Ee 162B: Hunt pelgab peeru	717
ATU 163: Hundi laulmine	718
Ee 163A*: Karu tõrjub kärkseid	718
ATU 165: Vaga hunt	719
ATU 166A*: Hunt hirmutab lambaid	719
ATU 166B*: Hundi sabaraputamine	720
ATU 168: Pillimees hundiaugus	720
ATU 169*: Mees karistab hunti	721
ATU 169K*: Mees hundijahil	722
ATU 170: Rebane öömajal	722
ATU 173: Elu pikkus	723
Ee 173B: Loomad vaidlevad	723
ATU 179: Teekäijad ja karu	724
Ee 179D: Kellaga karu	724
ATU 179A*: Karu jälitab inimest	725
ATU 179A**: Mehed karu kinni hoidmas	725
ATU 200: Koera tunniskiri	726
ATU 200A: Koerad nõuavad õigust	726
ATU 200B: Miks koerad üksteist nuusutavad	727
Ee 200E: Truuduse palk	727
Ee 200F: Koer jagab saaki	727
ATU 200C*: Jänese ja jahikoera vaen	728
ATU 201: Hunt armastab vabadust	728
ATU 201D*: Koer ja varas	729
Ee 202*: Koer ei aita maja ehitada	729
ATU 203: Kits ja jänes võistleavad söömisel	729
Ee 203B: Koer lambaga kohtus	730
ATU 204: Loomade meresõit	730
Ee 204A: Loomad sõidavad laadale	730
ATU 206: Õlgi pekstakse teist korda	731
ATU 207B: Mõisahobune ja taluhobune	731
Ee 207D: Varss kadestab vana hobust	732
ATU 210: Kukk, kivi, muna ja nõel rännakul	732
Ee 211*: Koer nõuab õigust	733

Ee 211**:	Koera hea ja halb põli	733
ATU 211B*:	Linnud joovad õlut võlgu	734
ATU 212:	Valelik kits	734
ATU 214:	Kade eesel	735
ATU 214*:	Eesel ei taha otrasid	735
Ee 218C:	Vaglasupp	735
Ee 219H:	Siga kõneleb	736
ATU 219E**:	Kuldmuna	736
ATU 222:	Lindude ja loomade sõda	737
ATU 222B:	Hiir ja varblane	738
Ee 222C:	Varblane ja hobune	738
ATU 223:	Rebane nõuab süüa, juua ja nalja	739
ATU 225:	Kotkas õpetab rebast lendama	740
ATU 226:	Hani uputab rebase	740
ATU 227:	Hani palub luba laulda	741
ATU 227*:	Konn kiidab varest	741
ATU 228:	Tihane püüab olla härjasuurune	741
ATU 230*:	Kuke ja tedre võitlus	742
ATU 232D*:	Vares ja kruus	742
Ee 233*:	Vares peab hobust surnuks	743
ATU 234:	Ööbik ja vaskuss	743
ATU 234A*:	Varese õlu	744
ATU 236*:	Linnuhäälte imitatsioonidel põhinevad jutud	744
ATU 238:	Mesilane ja kaaren	745
ATU 240:	Munavahetamine	745
Ee 240*:	Võidujooks munavahetamisel	745
ATU 240A*:	Põllumees ja sitikas	746
ATU 242:	Vares meelitab konna	746
Ee 243C:	Vares ja harakas	747
ATU 243*:	Varese naisevõtt	748
ATU 244:	Kaaren võõrastes sulgedes	748
Ee 244**:	Vares ja tihane	749
ATU 244A*:	Toonekurg ja sookurg	749
ATU 244C*:	Vares uputab pojad	750
ATU 245:	Teder ja vares	750
Ee 245A:	Vares pahandab	750

Ee 245C: Vares ei näe naereid	751
ATU 247: Kõige ilusamad lapsed	751
Ee 247A*: Kiivitaja ja rästa vestlus	751
ATU 248: Koer ja varblane	752
ATU 250A: Lestakala kõver suu	753
Ee 255: Kala palve	753
Ee 256: Kiisk ja säga	753
ATU 275A: Jänese ja ritsika võidujooks	754
ATU 275B: Rebase ja vähi võidujooks	755
ATU 275C: Jänese ja siili võidujooks	755
Ee 276*: Konn äkke all	756
ATU 277: Konnade kuningas	756
ATU 277A: Konn ja härg	756
Ee 277B: Vähk konnalt villu laenamas	757
ATU 278: Konn ja hiir	757
ATU 280: Sipelgas on kõigist tugevam	758
ATU 280A: Rohutirts ja sipelgas	758
ATU 281: Sääsed murravad hobust	758
Ee 281A: Putuka hoiatus	759
Ee 281B: Mesilane härja kõrvas	759
Ee 281C: Säask kiitleb	760
Ee 282D: Millal kirp koju tuleb	760
Ee 282H: Kirp ja täi	761
ATU 282A*: Kirp ja kärbes	761
ATU 282B*: Sääse ja parmu kõnelus	761
ATU 282C*: Kirbu ja täi eluase	762
ATU 282D*: Sitika ja konna öömaja	762
ATU 283B*: Majake pealuus	763
Ee 283I*: Ämblik põrgust tuld toomas	763
Ee 284: Ämblik ja sipelgas	764
Ee 284C: Sääse ja parmu tüli	764
Ee 284*: Täi pelgab sauna	765
ATU 289: Pääsuke, okaspuu ja nahkhiir	765
ATU 293: Kõht ja teised kehaosad	766
Ee 293A*: Taimed tülitsevad	766
ATU 293B*: Tamm ja seen	767

ATU 294: Paastukuu ähvardus	767
ATU 295: Uba, õlekõrs ja süsi	768
Ee 295A*: Tulede kõnelus	768
ATU 298: Tuul ja päike	769
ATU 298A: Kaks külma	769
ATU 298A*: Mees teretab tuult	770
<i>Estonian Folktales II. Animal Tales. SUMMARY</i>	771
ALLIKAD JA REGISTRID	819
Kasutatud arhiiviallikad	821
Tüübi- ja motiivikataloogid	822
Tüübibibliograafias viidatud väljaanded	823
Tüübibibliograafias viidatud käsitlused	831
Kommenteerimisel kasutatud teoseid	833
Jutustajate register	835
Rahvaluulekogujate register	837
Koharegister	841
Fotode loend	843
Lühendid	846
Eesti kihelkonnad 19. sajandi lõpus	847

SAATEKS

Eesti loomamuinasjuttude tüübiantoloogia jätkab teaduslike väljaannete sarja „Monumenta Estoniae Antiquae“ muinasjuttude seeriat. Seeria ettevalmistustöid ning muinasjuttude töörühma tegevust on tutvustatud väljaande I osa esimese köite eessõnas (EMj I:1 2009: 14–24).

Muinasjututüüp on tekstivariantide põhjal konstrueeritud samasüzeeliste tekstide koondkuju. Antti Aarne 1910. a koostatud saksakeelne tüübikataloog (Aa) kujunes esimeseks rahvusvaheliselt tunnustatud registriks, mille tüübisüsteemi Stith Thompson rahvuslike kataloogide põhjal täiendas (1928, uus versioon 1961, AT). Aarne ja Thompsoni loodud muinasjuttude liigitust täiendas ja parandas 2004. a ilmunud uues kataloogis Hans-Jörg Uther (ATU).

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi on kogutud üle 3000 käsi-kirjalise loomamuinasjutu. Antoloogia annab ülevaate kõigist arhiivis leiduvatest loomamuinasjututüüpidest. Eesti muinasjuttude tüpologiseerimisel on arvestatud nii eespool mainitud kataloogidega kui ka naabermaade (Läti, Leedu, Vene, Soome) rahvajuttude baasil loodud tüübijaotusega.

Loomamuinasjuttude antoloogia koostamisel toetuti Pille Kippari tüübi-registrile „Estnische Tiermärchen. Typen- und Variantenverzeichnis“ (FFC 237), milles leidub 334 jututüüpi. Kippari koostatud tüpoloogia on kõiki eesti loomajutte koondav kataloog, loomamuinasjuttude kõrval on kataloogis registreeritud ka eri žanride piirialale jäävaid narratiive. Nii hõlmab tüübiregister üsna eriilmelist ainet, muuhulgas reaalsele kogemusele tuginevaid pajatusi, milles kujutatakse inimese ja looma vahelisi suhteid ning konfliktsituatsioone (vt Kippar 1986: 8–10).

Antoloogia koostamise käigus on Eesti loomamuinasjuttude tüpoloogiat korrastatud. Kippari tüübi-registriga võrreldes on välja jäetud:

- a) žanriliselt hägusad ja teise jutuliiki (nt pajatus, muistend, loodushäälend) paigutuvad süžeed;
- b) ühe jutuvariandi põhjal loodud Eesti omatüübid, millel puudub rahvusvaheline traditsioon;
- c) trükiversioonile toetuvad jututüübid, millest Eestis arhiivitekstid puuduvad.

Loomamuinasjuttude piiritlemisel lähedaste lühijanride (loodushäälendid ja -kõnelused, vanasõnad) suhtes on lähtutud Pille Kippari (1985: 94) eritlusest,

mille kohaselt loomamuinasjuttude tunnus võib olla kasvõi kõige lihtsam häälitseva (kõneleva) tegelase käitumist kirjeldav saatelause.

Loomamuinasjutt kuulub rahvajuttude vanemasse kihistusse ning on ime- muinasjutu kõrval üks levinumaid muinasjutuliike. Loomamuinasjuttude tegelasteks on loomad, kellele on antud inimestele tunnuslikud iseloomujooned ja käitumine (vt ka Viidalepp 1959: 383–384, EMj 1967: 467–468, Kippar 1986: 8–9). Loomade antropomorfsus on selle muinasjutuliigi üks põhitunnuseid. Isikustatult võivad juttudes esineda ka taimed, loodusnähtused ja esemed.

Teiste muinasjutuliikidega võrreldes on loomamuinasjutt lühike, sageli dialoogi vormis ühe-episoodiline narratiiv. Mõnegi tüübi puhul koosneb lugu üksnes saatelausest ja ütlusest (nt „Jänese tuulevari“ (Ee 71*), „Hunt pahandab külarahvaga“ (Ee 77C)). Sageli liituvad loomamuinasjutud üksteisega, moodustades vahel pikki narratiive. Omavahel liituvad nt jututüübid „Rebase kalavargus“ (ATU 1) ja „Kalapüük sabaga“ (ATU 2), millele Setumaalt kirja pandud pikemates süžeearendustes lisanduvad „Rebane teeskleb haiget“ (ATU 3) ja „Tõbine kannab tervet“ (ATU 4). Lutsi keelesaarelt on kirja pandud koguni 15 jututüübist koosnev loomamuinasjutt (Vaese mehe õnn 2018: 289–298). Sarnaselt loomamuinasjuttudega liituvad omavahel ka rumala vanapagana muinasjutud. Ühisosa loomamuinasjutu ja rumala vanapagana muinasjutu vahel on suuremgi – mõlema jutuliigi hulka on arvatud samasüžeelisi jutte, mis erinevad teineteisest vaid peategelase poolest. Ühel juhul on peategelaseks loom (sageli karu), teisel juhul rumal vanapagan. Karu vastaseks või partneriks on tavaliselt mees, mõnel juhul ka rebane, rumala vanapagana muinasjuttudes aga sulane Kaval-Ants. (Kippar 2010: 9) Mõlema muinasjutuliigi puhul on esikohal nõrga ja tugeva vastasseis, mille lõpplahendus on pragmaatiline – nõrgem jääb ellu vaid juhul, kui tal õnnestub tugevam üle kavaldada.

Sarnaselt imemuinasjutule tegutsevad loomamuinasjutu tegelased fiktsionaalses maailmas, milles peegeldub ennekõike inimühiskond ja selles valitsevad suhted, mitte loomadele omane keskkond. Loomtegelastele on omistatud kindlat tüüpi iseloomuomadusi: rebane on kaval, hunt kergeusklik, karu rumal, jänes arg, siil tark jne. Nii mõnigi kord on loomtegelasi nimetatud peitenimedega. Sellisel nimekasutusel on usundiline tagapõhi. Kütikultuurist pärineva uskumuse kohaselt ei tohi jahilooma õige nimega nimetada, see viib jahiõnne. Teisalt võib looma nimetamisel olla uskumuse järgi sootuks vastupidine toime – kardetud loom võibki kohale ilmuda. (vt nt Hiimäe 2019: 18–19)

Eesti loomamuinasjuttude hulgas on kõige enam jutte metsloomadest, vähem koduloomadest ja lindudest (vt statistikat Kippar 1989: 155–157). Populaarseim tegelane on rebane, kelle vastaseks on enamasti hunt. Koduloomadest on tuntumad

koer ja kass. Loo tegevustiku kujundab sageli vastasseis kas metslooma ja kodulooma, loomade ja lindude või suurema ja väiksema looma vahel. (EMj 1967: 467) Koduloomad ja linnud saavad enamasti võidu metslooma üle, mida võib tõlgendada inimühiskonna võiduna metsiku ja tundmatu looduse üle. Ellujäämisstrateegia põhivahendiks on sageli kavalus ja tarkus – väärtused, mida inimeste maailmas hinnatakse teistest enam.

Hulk loomamuinasjutte on geneetiliselt seotud loomaeepose ja valmiga. Vanimaks loomaeeposeks peetakse 1. saj eKr loodud teost „Batrachomyomachia“ („Konnade ja hiirte võitlus“), milles parodeeritakse Homerose eepost „Ilias“. Enim on Euroopa jututraditsiooni mõjutanud antiikajast tuntud Aisopose valmid. Nende õpetlike lugude tõlked jõudsid eestikeelse lugejani 18. saj lõpus F. W. Willmanni kogumiku „Juttud ja Tegud“ kaudu. Osa neist juttudest leidsid tee ka suulisse traditsiooni ja kohandusid vastavaks siinsele loomastikule (nt eesli asemel hobune, lõvi asemel karu).

Eesti rahvajuttudest olid loomamuinasjutud esimeste hulgas, mis jõudsid laiemale avalikkuse ette. Pärnu pastor ja estofiil J. H. Rosenplänter avaldas aastatel 1816–1818 mitmed eestikeelsed rahvajutud keeleteaduslikus ajakirjas *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache*. Ajakirja 8. vihikus (1817) ilmunud kuus loomamuinasjuttu avaldas 1834. a saksa keeleteadlane Jacob Grimm rebasejuttude kogumikus „Reinhart Fuchs“.

Rebasejuttude tsükli tutvustas eesti lugejale esmakordselt F. R. Kreutzwald. Laakmanni kalendris alustas 1848 ilmumist osadena „Reinuvader Rebane“ (eraldi teosena 1850), mille loomisel olid Kreutzwaldile eeskujuks J. W. von Goethe „Reineke Fuchs“ ja A. F. F. Hoffmanni „Die Geschichte von Reineke dem Fuchs“. Kreutzwaldi mugandus kujunes üheks populaarsemaks teoseks 19. saj Eestis.

Inimese suhe loodusega ja loomade käitumise mõistmine on tänapäeval teistsugune, kui see oli ajal, mil enamik kogumikus avaldatud jutte kirja on pandud. Valmikultuurist võrsunud ja inimese olemuse refleksioonile tuginevad mõistujutud kuulusid algselt ilmselt noorte ja täiskasvanute repertuaari. Loomamuinasjuttude ehk toonase nimega „elaja-juttude“ õpetlik sisu tingis nende kasutamise koolikirjanduses, sealt alates on loomamuinasjutt kandunud laste repertuaari. Ühelt poolt on linnastumise tagajärjel nõrgenenud side looduse ja inimese vahel, teisalt pole lasterepertuaari kandunud loomajuttude allegooria olnud alati eakohane. See võib olla üheks põhjuseks, miks muinasjutule omast loomade karakteristikat on omistatud ka pärisloomadele. (vt Proodel 1969, Hiiemäe 2019)

Üldandmed. Eesti loomamuinasjuttude tüpologia lähtub peamiselt eri rahvaste muinasjuttude tüübiregistreid koondava ATU kataloogi jaotusest. Juttude rahvusvahelises tüübikataloogis on muinasjututüübid jaotatud rühmadesse ja

nummerdatud, lisatud on jutusüžeede lühikirjeldused. Loomamuinasjutud paiknevad tüübikataloogis numbrivahemikus 1–299. Kui Eestis leiduvat loomamuinasjutu süžeed rahvusvahelises kataloogis kirjeldatud ei ole, on Eesti omatüüp märgendatud tähisega „Ee“. Sama märgendit kasutatakse ka juhul, kui ATU kataloogis on kaotatud AT registris esinev tüüp, ent eesti ainese puhul on väljaande koostajate hinnangul otstarbekas see alles jätta.

Tüpoloogia korrastamise tulemusena sisaldab loomamuinasjuttude antoloogia 238 jututüüpi, mille hulgas on 52 Eesti omatüübina (Ee) registreeritud jutusüžeed.

Sõltuvalt kogutud variantide hulgast on igast Eestis leiduvast jututüübist avaldatud üks kuni kolm arhiiviteksti. Kui tüübist on rahvaluulearhiivis kuni viis üleskirjutust, on väljaandesse valitud üldjuhul üks näitetekst; kui üle 35 variandi, siis kolm teksti. Enamik tüüpe on esindatud kahe tekstiga. Näitetekstide valikuprintsiibid on järgmised:

1) näitetekst on võimalikult „tüüpiline“ – selleks on enamasti tüübiomase süžeeaga variant; kui lugu on Eestis levinud ennekõike liittüübina, siis avaldatakse näitetekstina kontaminatsioon;

2) mitme näiteteksti puhul on esimesena avaldatud tüübile omane variant; teised näitetekstid on valitud Eesti eri piirkondadest, ühtlasi on püütud näidata tekstide varieeruvust, tutvustada mõne isikupärase jutustaja või üleskirjutaja jutustamislaadi, esitleda eripärast kontaminatsiooni vmt.

Raamatusse on valitud näitetekste üle Eesti, et vahendada huvilisele traditsiooni rikkalikkust ning anda aimu kohalikest erijoontest. Eraldi tähelepanu pälvivad setu loomamuinasjutud – 15 tüübi puhul on sealt kogutud enamik jutuvariante, 13 tüübi puhul on Eestis kogutud variandid pärit ainult Setumaalt. Tuntumad neist on jututüübid „Rebane hanekarjas“ (Ee 37*), „Kikas, kana ja kass“ (ATU 61B). Paljudele setu muinasjuttudele on iseloomulik lauldes esitatud vaheosa. See lisab juttudele elavust ja dramaatilisust. Setu loomajuttudele on iseloomulik ka rohke deminutiivide kasutamine (EMj 1967: 470).

Tänu sõnad. Muinasjuttude töörühma põhikoosseis on olnud väljaande ettevalmistamise aastatel neljaliikmeline: projekti juht Risto Järv, liikmed Inge Annom, Mairi Kaasik ning Kärri Toomeos-Orglaan. Aastatel 2014–2018 toimus töö riikliku programmi „Eesti keel ja kultuurimälu II“ ning Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi institutsionaalse uurimisprojekti toetusel, alates 2016. a-st ka Eesti-uuringute Tippkeskuse kaasrahastusel. Väljaande koostajaid on mitmes küsimuses nõustanud eesti varasema loomamuinasjuttude tüpoloogia koostaja, TLÜ emeriitprofessor Pille Kippar. Arvukaid märkusi tegi väljaandesse

retsensent dr Mall Hiimäe. Käsikirjalisi muinasjututekste on sisestanud alates muinasjutuprojekti algusest aastal 1999 erinevad projekti kaastöölised, köite ettevalmistusperioodi jooksul lisaks töörühma liikmetele Reeli Reinaus ning Maarja Villandi-Reiljan. Antoloogia setumurdelised tekstid toimetas Andreas Kalkun, teiste murdetekstide toimetamisel andis nõu Kanni Labi. Muinasjuttude tüübi-kokkuvõtted on inglise keelde tõlkinud Ene-Reet Soovik, tõlked on toimetanud Jonathan Roper. Arhiivikäsikirju skaneeris väljaande jaoks Tuuli Otsus, kaane ja ümbrispaberi kujundas ning illustratsioonide fototöötluste tegi Pille Niin. Käsikirja korrektuuri lugemist on toimetajatega jaganud Sirje Nilbe, Kadi Sarv ja Kadri Tamm. Suuremate ja vähemate küsimuste lahendamisel on abistanud veel Vahur Aabrams, Paul Hagu, Tiiu Jaago, Mare Kalda, Piret Päär, Kristi Salve, Mari Sarv, Rein Saukas, Urmas Sutrop, Silja Truus, Ülo Valk ning paljud teised tänuväärased abilised. Jätkuvalt on toeks olnud kogu Eesti Rahvaluule Arhiivi kollektiiv.

VÄLJAANDE TOIMETAMISPÕHIMÕTTED JA ÜLESEHITUS

Väljaandes publitseeritud käsikirjalised tekstid on avaldatud võimalikult originaaltruult. Üldjuhul on lähtunud üleskirjutajate kirjaviisist. Vaikimisi on parandatud ilmselged kirjavead ja keelelised vasturääkivused, tahtmatud sõnakordused ja tähevead. Sisu parema mõistmise huvides on mõnel juhul lisatud tekstisiseseid täiendusi, mis on märgendatud nurksulgudega. Lugemise lihtsustamise huvides on vanas kirjaviisis kirja pandud tekstid toimetatud uude kirjaviisi. Kõigis tekstides on parandatud interpunktsioon vastavalt tänapäeva ortograafiale ning ühtlustatud tekstide lõigustust. Siirdkõne on toimetamisel vormistatud otsekõnena. Helilindistuste litereeringute puhul on oluliseks peetud loetavust, seetõttu on loo kirjalikust esitusest välja jäetud tähenduseta täitesõnad ja suulisele kõnele iseloomulikud sõna- ja lauseotsingud, mis on jutustajal lõpetamata jäänud. Kui jutustaja on loo rääkimisel end parandanud, on esitatud süžee seisukohalt loogilisem variant. Konkreetseid tekstoloogilised märkused on allviites, üldisemad märkused aga tekstikommentaaries, mis paiknevad tüübikommentaari järel.

Murdetoimetamine. Arhiivis leidub nii kirja- kui murdekeelseid üleskirjutusi. Jakob Hurda algatatud pärimuse kogumisest osavõtjate, aga ka hiljem arhiivile kaastööd teinud kogujate ja üleskirjutajate kirjakultuuriline taust ning kogemus on olnud väga erinev. Kogujate seas oli nii kooliõpetajaid, vallakirjutajaid, luuletajad ja kirjamehi kui ka koolilapsi, kes alles õppisid kirjutamist, või lihtsaid töoinimesi, kes kirjutasiid harva. Seepärast on kirjapandud tekstide kirjaviis sageli ebaühtlane ning murde- ja kirjakeel on omavahel segunenud. Murdekeele toimetamisel on püütud säilitada kirjapanija kirjutuslaadi, teksti piires ilmnenuid ebaühtluste puhul on eelistatud murdele iseloomulikke jooni, kuid murdekeelt tervikuna rekonstrueeritud ei ole. Võru ja setu murdetekstides tähistab larüngaalklusiili ^q-märgis. Erinevalt EMj I köidetest pole loomamuinasjuttude antoloogias setu murdetekstides eristatud kõrgenenud õ-häälikut märgitud y-tähega.

VÄLJAANDE ÜLESEHITUS

TEKSTID:

a) **Jutu järjenumber.** Eesti loomamuinasjuttude antoloogias on tekstid läbivalt nummerdatud.

b) **Pealkiri.** Üldjuhul on jutul üleskirjutaja pandud pealkiri. Originaalpealkirja on muudetud juhul, kui sama pealkiri väljaandes kordub. Kui käsikirjas pealkiri

puudub, on selle lisanud koostajad. Koostajate pandud pealkirjad on üldiselt kirjakeelsed, vaid tõlgetega varustatud murdekeelsete tekstide puhul on pealkiri murdekeelne.

c) **Tekst.** Esitatud on jutu terviktekst. Kui sama arhiivipala juurde on üleskirjutaja lisanud tekstiväliseid kommentaare või muid kirjeldusi (nt jutu seostamine esituskontekstiga), on need põhitekstist eraldatud tühja reaga.

d) **Märkused.** Originaalkäsikirjades sisalduvad kirjapanija kommentaarid ning toimetajate tekstoloogilised märkused tuuakse ära allviites.

e) **Arhiiviviide.** Väljaandes kasutatakse traditsioonilist Eesti Rahvaluule Arhiivi viitamissüsteemi – esmalt **fondiviide**: rahvaluulekogu lühend, seerianumber, köitenumber, leheküljenumberid köites, sulgudes pala number saadetises. Helisalvestise puhul kogu lühend, salvestise ja pala number. Järgnevad **päritoluandmed**: päritolu tähistava märgi (<) järel jutustaja elukoht, mõttekriipsu (–) järel koguja nimi, päritolumärgi (<) järel jutustaja nimi ja sünniaasta või vanus, ning lõpus kogumisaasta (sulgudes). Jutustaja elukohana on külanimede puhul märgitud praegune ametlikult kehtiv nimi ja sulgudes selle järel kogumisaegne või koguja poolt märgitud külanimi, valdade puhul kogumisaegne nimi. Kui üleskirjutaja on kasutanud jutustaja rahvapärast nimekuju, on see esitatud sulgudes. Mõnel juhul (nt koguja markantselt stiilist aimuandmiseks) on täiendavates andmetes jutustaja või eeljutustaja kohta esitatud üleskirjutaja sõnastus (jutumärkides).

f) Jutu **tüübinumber** rahvusvahelises (ATU) või Eesti (Ee) klassifikatsioonis (nurksulgudes).

g) **Sõnaseletused.** Seletatakse murdesõnu, anakronisme, tänapäeval vähem tuntud etnograafilisi mõisteid, mõõtühikuid, võõrapäraseid sõnu, samuti sõnu, mille tähendus on aja jooksul muutunud.

h) **Tõlge.** Arusaadavuse huvides on tervenisti tõlgitud setu ja lõunaeesti keele- saarte murretes üles kirjutatud tekstid, lisaks mõned muud muredetekstid.

TÜÜBIKOMMENTAARID:

a) **Tüübinumber ja -nimi eesti tüpoloogias.** Kui sүžee esineb ATU kataloogis, on viidatud sellele, muul juhul on kasutatud eesti tüpologia tähist (Ee).

b) **Tüübi ingliskeelne nimi ATU kataloogis.** Kui tüüpi ATU kataloogis ei esine, on viidatud eesti tüübi loomisel aluseks olnud paralleelidele teistes tüpoloogiates.

c) **Tüübi kokkuvõtlik kirjeldus** (kursiivis). Eesti arhiivivariantide põhjal on koostatud üldistav sүžee kokkuvõte. Põhivariandiga samas funktsioonis olevad olulisemad tegelased, motiivid ja sүžeekäigud on ära toodud sulgudes, see loetelu pole enamasti ammendav. Tavaliselt nimetatakse edasises sүžee kirjelduses esimesena (s.t enim) mainitud tegelaskuju.

d) **Jututüübi kommentaar**is on andmed jututüübi leviku ja rahvusvaheliste paralleelide kohta, kirjeldatud on lokaalredaktsioone ja Eestile tüüpilisemaid kontaminatsioone, iseloomustatud on jututüübi seoseid teiste tüüpidega. Kontaminatsiooni puhul ei tarvitse tüübi terviksüžee olla täies mahus välja arendatud.

e) Konkreetse **jutu kommentaar**is esitatakse näiteteksti pealkiri, seejärel sulgudes järjenumbr, algne pealkiri neil juhtudel, kui seda on originaaliga võrreldes muudetud, või märge pealkirja puudumise kohta. Juhul, kui jutt on liitunud teiste tüüpidega, esitatakse kontaminatsiooniloend. Järgnevas sisulises kommentaaris kirjeldatakse näitetekstis esinevaid suuremaid erinevusi tüübi põhikujust, antakse teavet konkreetsete jutumotiivide ja muude seletust vajavate detailide kohta.

f) **Jututüübi väljaannete bibliograafia (V:)**. Loendis on olulisemad trükis avaldatud jutuvariandid. Varem koostatud bibliograafiat (Kippar 1986) on antoloogias täiendatud uute väljaannete ning uustrükkide andmetega. Varasemast bibliograafiast on esitatud üksnes olulisemad väljaanded, mis on kujundanud tüübi suulist traditsiooni ning peegelduvad arhiivi saadetud üleskirjutustes. Esitatud on andmed kõigis akadeemilistes väljaannetes sisalduvate arhiivitekstide ilmumise kohta (nt EMj 1967, SLM 1987). Üldjuhul on lähtutud viimasest trüki- ja/või veebiväljaandest. Kirjanduslike töötluste puhul piirdatakse ühe, võimalikult täieliku väljaande bibliografeerimisega. Bibliograafiast on välja jäetud valimikud, kus on taasavaldatud varem ilmunud jutte, ning kalendri- ja koolikirjandus, mis pole tüübi sisu ja leviku seisukohalt oluline.

Väljaannete bibliograafias esitatakse:

- 1) väljaande pealkiri ja ilmumisaasta (sulgudes esmatrüki ilmumisaasta);
- 2) teksti pealkiri;
- 3) teksti järjenumbr või selle puudumisel leheküljenumbrid;
- 4) tüübinumbrid juhul, kui jutt esindab liitüüpi;
- 5) trükis ilmunud tõlgete valikuline loend. Kui võõrkeelne teos on ilmunud paralleelväljaandena, on sellele viidatud esimeses lõigus võrdusmärgi järel.

g) **Jututüübi käsitluste bibliograafia (K:)** alla on koondatud viited eestikeelsetele uurimustele, kus jututüüpi on analüüsitud.

Väljaande lõpus on esitatud käesoleva köite allikalooend, tüübibibliograafias viidatud väljaannete ja käsitluste loend, kommenteerimisel kasutatud olulisemate teoste loetelu, jutustajate ja kogujate registrid ning juttude kogumiskohtade register.

Koostajad

TEKSTID

VANAMEES KALAKOORMAGA

Selle jutu ma kuulsin isa käest. See oli kõige esimene muinasjutt.

Ükskord vanamiis tuli kalakoormaga, talveaeg oli.

Rebane tundis kalalõhna, mõtles: „Kudas siit kala kätte saab?“

Noh, hea nõu kallis tuli meele. Läks metsast läbi tii peale ette, heitis pikali, tegi ennast surnuks. Vanamiis jõudis oma kalakoormaga sinna, vaatab – rebane tii peal maas surnd. Tõstis sabast üles, ütles: „Siit saab eidele hea karvane kasukakrae.“

Viskas rekke, istub ise seal iis pära peal. Ja rebane seal taga tegi tasakesi augu sinna riiete sisse ja hakkas kalu välja loopima. Ikka kala ja kala, ikka viskas nad välja. Kõik viskas piaaegu välja.

Vanamiis siis sõitis kodu ja ütles eidele: „Tule vaata, eit, kala tõin! Ja tõin sulle ilusa kasukakrae kah!“

Läheb vaatama – ei ole rebast, ei ole kasukakraed.

Aga rebane korjas nüid kalad kõik ükshaavalt üles ja viis metsa ja hakkas siis neid seal süüma. Sõi ja sõi, sõi ja sõi. Tükk aega andis tal süüa.

Ükskord hunt tuleb sinna ja ütleb, et: „Kust sa kalu said?“

„No ikka jõest püidsin.“

„Kudas sa püidsid?“

„Noh, püidsin ikka.“

„Õpeta mulle kah.“

„Hia küll, õpetan! Lähme jõe ääre!“

Läksid siis küla alla jõe ääre, seal oli naistel jääauk raiutud – vett viisid sialt. Õhtu iis, õhtuaeg oli juba, küla hakkas magama jääma.

„Et nüid kasta saba siia vette ja ütle ike: „Suured ja väiksed, suured ja väiksed!“, siis kalad hakkavad külge.“

Hunt istub sial ja ütleb ike: „Suured ja suured, suured ja suured!“, ike: „Suured ja suured!“.

Rebane ütlen: „Ei, ära ütle: „Suured ja suured!“, ütle: „Suured ja väiksed!“!“

[Hunt:] „Suured ja suured, suured ja suured!“

Noh, istus ja istus. Kui juba saba kinni külmand oli, siis küsis: „Kas võib juba välja tõmmata?“

„No tõmma!“

Tõmmab, tõmmab, hunt ei saa tõmmata, ei jõua välja tõmmata. Rebane ütleb, et: „No ma ütlesin sulle: „Suured ja väiksed!“, aga sina ikka: „Suured ja suured!“! Nüüd on nii suur koorem, et ei tule välja enam! Ma lähen abi kutsuma.“

Foto 1. Jutustaja Anna Taliga

Läks joosis korra külast läbi, kuerad kõik tundsid rebase lõhna, kohe talle takka järgi ja nii suur kisa tuli. Jõe ääre. Naised ärkasid üles, mehed ka, ja vaatvad, mis seal on. Jooksid jõe ääre. Jah, hunt seal! Küll nad siis teda materdasid, materdasid.

Hunt tõmmas saba katki ja jooksis ära metsa.

RKM, Mgn. II 844 g < Pärnu raj, Tori kn, Oore k, Paasima t (Tori khk)
– Hilja Kokamägi < Anna Taliga, snd 1893 (1963)

[ATU 1 + 2]

REINUVADER REBANE

Ükskord tulnud mees kalakoormaga rannast. Reinuvader olnud ka parajasti teel ja tunnud head värsket kalalõhna. Ta näinud meest tulemas kalakoormaga. Tulnud teisel kohe hea mõte, mismoodi värskaid kalu saada. Ta heitnud tee peale pikali maha. Mees jõudnud varsti rebase juurde ja näinud teda maas lamavat. Ta võtnud ree pealt kirve ja tahtnud rebast lüüa. Rebase hing jäänd rindu kinni. Mees aga võtnud rebase sabast kinni ja visanud reele. Ta mõelnud: „No küll eit nüüd rõõmustab selle ilusa kasukakrae üle!“

Mees hüpanud koorma otsa ja hakanud kodu poole sõitma. Rebane teinud aga kalakotile augu sisse ja loopinud kõik kalad tee peale maha. Kui kalad juba otsa saanud, hüpanud vader ise ka maha.

Vanamees jõudnud varsti koju. Eit tuli vastu ja vanamees hüüdnud rõõmsalt: „No vanaeit, hüppa nüüd rõõmu pärast! Ma tõin sulle kotitäie kalu ja ilusa kasukakrae!“

Taat läinud rebast ree pealt ära tooma, kuid ei olnud rebast ega kalu reel. Mehe hing olnud täis, et nii oli ennast petta lasknud.

E 74101/2 < Tallinn – Hugo Villenthal (1928)

[ATU 1]

REBANE, HUNT JA KARU

Rebane kõndis kord metsateed ja nägi eemalt ühe mehe tulevat, kellel võipütt koorma otsas seisis. Rebane oleks heal meelel võid süüa tahtnud, aga mees oli valvas, ei lasknud ligi – kavalus pidi aitama. Ta langes tee ääre maha ja tegi ennast surnuks.

Kui mees sinna jõudis, mõtles ta rebast nähes: „Mädanud veel! Siit saan mina hea kasukakrae!“ Ta võttis rebase maast ülesse ja viskas tema koorma otsa. Saivad nemad umbes pool versta¹ sõitnud, viskas rebane võipüti koorma otsast maha ja natukese aja pärast oli tema ka ise sealt kus seda ja teist läinud. Mees aga ei märkanud esiotsa sellest midagi.

Kui rebane võipütiga metsa poole lippas, tulivad temale hunt ja karu vastu ja ütlesivad: „See on ju väga hea, et sa selle suutäiega oled kokku juhtunud, nüüd paneme ta pühadeks paigale!“

Sellega oli rebane üsna rahul. Vaheajal oli aga rebase-emandal noortsugu ja kui rebane oma last ristimisele viia tahtis, läks ta karu käest oma pojukesele mütsi saama.

Karu küsis: „Mis lapsele nimeks saab pandud?“

„Ikka Koonik!“ kostis reinuvader.

Teine kord läks rebane karu käest oma lapsele kuube saama. Karu küsis teist korda lapse nime.

„Ikka Poolik!“ vastas rebane.

Kolmandamat korda läks ta karu käest oma lapsele saapaid saama ja kui karu siis uueste lapse nime küsis, vastas rebane: „Ikka Põhjuke!“

Kui nüüd pühad kätte jõudsid, läksivad nemad kolmekesi võid ära tooma. Aga võipütt oli tühi! Nad hakkasivad üksteise peale ajama, aga üks ei võinud selgeste süüd teise peale tunnistada.

Rebane ütles: „Eks paneme tagumised pooled vastu päeva²! Kellel või välja sulab, see on süüalune.“

„Õige!“ hüüdsivad kõik ja see nõu sai silmapilk täidetud.

Nõnda vastu päeva ennast paistes jäivad hunt ja karu magama, aga kaval rebane korjas püti seest võiraasukesi ja määris neid hundi tagumise poole peale, mis päeva käes seal ära sulasivad. Kui nemad nüüd kõik ülesse ärkasivad, oli hundil tagast sulavõine.

„Näete nüüd, kus kuritegija on!“ hüüdis rebane täis rõõmu, „käes ta ongi!“

Hunt tehti süüaluseks ja sai karu ning rebase käest hea nahatäie nuhtlust.

H II 19, 13/4 (3) < Tõstamaa khk ja v – Mihkel Kampmann (1889)

[ATU 1 + 15]

¹ verst – pikkusmõõt, ~ 1 km; ² päikest

HUNDI KALAPÜÜK

Muiste mees tulnd kalarannast. Rebane viskand ennast pikali tee ääre ja teind ennast surnuks. Mees vaatnud ja pöörnud – nahk kena terve, saab ilusa mütsi! Ah, viskab koorma otsa. Eks koori kodus ära.

Rebane, kaval, viskand kalad kihast¹ välja ja lipsand minema, ise hüüdnud eemalt: „Mees, mees! Mütsinahk läheb ära!“

Rebane korjand kalad kokku.

Hunt tulnd vastu, kohe küsima: „Hoo, reinuvader, kus sa nii palju kalu said? Anna mulle ka!“

Rebane: „Ikka merest. Mine püia ise! Küll ma näitan kuha².“

Läinud mere ääre, olnd juba külm aega. Rebane löönd jäe³ katki, ütlend hundile: „Pista saba sisse, küll kala tuleb!“

Rebane vaatab eemalt. Hunt küsib: „Kas tuleb kalu?“

Rebane: „Oota, kus nii ruttu!“

Hunt küsib: „Kas nüüd?“

Rebane: „Ei ole veel!“

Niikaua hunt pidand saba, kui saba külmand jäe sisse kinni.

Nüüd rebane naerma: „Vaata, nüüd on nii palju kalu, et sa ei suuda saba välja tõmbada! Ära söö silkudega lõhki!“

Rebane ise teind sääred. Hunt jäend karjuma, niikaua kui inimesed löönd hundi maha.

ERA II 294, 117/9 (12) < Kaarma khk, Loona v, Hakjala k – Tiina Õunpuu (1941)
[ATU 1 + 2]

¹ nõu seest; ² koha; ³ jää

HUNDI ÕNNETUS

Ennemuiste leidis rebane järve peal kalaaugu äärest, kust kalamehed parajaste ära olivad läinud, natukene kalariismeid ja hakkas neid sööma.

Hunt juhtus ka sinna. Saba teisel rõngas, nagu ennemuiste ikka huntidel olnud.

Ta hakkas rebasega rääkima: „Sugulane, kust sa need kalad said?“

Rebane vastu: „Sabaga püüdsin august. Soovid sa ka neid saada, siis pista saba seie auku ja hoia teda mõni tund vee sees. Siis on tal niipalju kalu külles, et sul neid üsna välja tiruda¹ saab.“

„Soo! Ma tahan neid küll saada. Pistan siis peale saba auku,“ ütles hunt ja tegi ka, kudas lubas.

Tüki aja pärast liigutas ta saba. See oli raske, sest kaunis paks jääkord oli juba augul peal. Ta tahtis saba juba välja tõmmata, aga rebane keelis ära ja ütles: „Ei maksa veel nii ruttu! Oota kaks kord niipalju aega veel!“

Hunt ootas ka veel.

Kui rebane juba paraja aja arvas olevat, ütles ta: „Nüüd võib juba tõmmata! Selle aja kohta peaks ikka loomust ka olema!“

Hunt tõmbas ka, aga saba ei tulnud välja.

Rebane naeris, et loomus olla väga suur ja tarvitada tublit tõmbamist.

Hunt tõmbas uueste kõigest jõust, aga ei tulnud.

Rebane jälle: „Aus sugulane, kärista ruttu jälle kõigest jõust! Kui sa kaua aega puhkad, kogub ikka enam kalu saba külge ja sa ei saa ilmiski teda enam nende käest kätte, vaid pead ta seie paika jätma, kui ise kärvata ei taha. Jumalaga seekord! Mina sind aidata ei saa ja mul on pakiline aeg.“

Rebane läks nagu koer, naerdes kus see ja teine. Hunt, vaene mees, tirus kolmandal korral küll saba jää seest välja, aga see sai niiväärt² vigaseks, et teda enam ei suutnud ülesse rõngasse tõmmata.

Sellest ajast saadik on hundi saba sorgu.

E 3560/1 (7) < Paistu khk, Holstre v – Jaan Leppik (1893)

[ATU 2]

¹ tirida; ² niivõrd

KARU PÜÜAB KALA

Rebane söönd kala ja karu küsind, et anna temale ka.

Rebane, et: „Püüa ise!“

„Kudas sa püüad?“

„Noh, sabaga! Pista saba auku ja kui tunned, et kala otsas, tõmba saba väll'a! Ongi kala käes.“

Olnđ juba külm aeg, karu istund ulka aega, saba augus, akkand vedima¹ – saba kinni. Saba oli külmetand nii kinni, et tõmband saba ära ja sest saadik ongi karu ilma sabata.

Vanast olnđ karul ka saba.

RKM II 194, 234/5 (23) < Paide raj, Albu kn, Oeti k (Järva-Madise khk)
< Kose khk, Saarnakõrve k – Erna Tampere < Jaan Kase, 78 a (1965)

[ATU 2]

¹ vedama

**Foto 2. Jutustaja Jaan Kase koos koguja
Erna Tampere ning Aliide Kasega**

HUNT JA REBANE KÜLAS

Muiste olnud ühes peres pulmad. Pulmalised võtnud vaevaks ilusa ilmaga väljale vilja vaatama minna ja jätnud pulmapere üksi, kui tulivad kontvõerad hunt ja rebane kua pulmapaigast osa saama. Nad nuusisivad kõik tuad ja nurgad läbi, maitsesivad pulmapätsisi ja maiusemaukasi¹ ja olivad ise seäljuures rõõmsad.

Heäkene küll! Hunti vennikene läinud kua viinaankru kallale ja rüüpanud õige hoolega ja lausus pulmamehe moodi oma seltsilisele: „Kuule, va vader, hakkame ette õige laulma pulmameeste moodi!“

„Ää laula, va vader, me saame peksa!“ keelis seltsimees.

Hunt hüppas veel tükki aega mööda pulmakoda, hakkas siis omas rõõmsas tujus jälle laululuba nõudma. Rebane keelis ja hunt jäi veel vagusi.

„Ei, va vader, ma laulan ikka vähe!“ ajas hunt tungivalt peäle.

„Kui sul nii suur lauluhimu oo, eks sa laula peäle! Küll sa näed, mis sa saad,“ ütles rebane pahaselt.

Hunt hüppas kohe laua peäle ja laskis mõne õige tugeva joru. Kõla kostis pulmaliste kõrvu, need ehmatasivad ja hakkasivad kodu jooksmas, karjudes: „Oi kurja looma! Või hunt, häbemata, tulnud pulma! Kus koerad, kus magusad malgad!“

Võeti siis vaene kontvõeras armetumalt käsile, pekseti ja pargiti teda seäl hullupööra, aga ometi peäsis veel elusalt metsa.

Kui hunti hõõrutati, puges rebane rahuga perenaese piimakambri, pistis peä koorekirnu ja lakkus paksu koort. Siis puges ta vaikselt külast välja ja sai hundiga metsas kokku.

Vaene hundi-isand hakkas oma häda kaebama, aga rebane rääkis vahele: „Oh, va vader, sul võis kua valu olla, aga mu käsi oo veel halvemini käinud! Nad peksid mind hirmsaste. Vaata, kui mädale ja löma löödud mu pea oo!“

Hunt jooksis edasi.

„Va vader, võta mind selga, ma ei jõua isi kuhugile!“ karjus rebane järele.

See sündis, ja nüüd hakkas rebane laulma: „Tõbine kannab tervet!“ jne.

Hunt kuulis ja küsis: „Mis laul see oo?“

„Pea on peksmisest hulluks jäänud. Ei tea isegi, mis laul see oo!“

H II 19, 775/6 (1) < Tõstamaa khk, Pootsi v – Jakob Weltmann (1890)

[ATU 100 + 3 + 4]

¹ maitsvaid vorste

SUSI PÜÜD KAIVOST KALLU

Üts rebäne nännü^q, et kalakaupmiis tullu^q. Rebäne panni hindä tii viirte pikäle, tennü^q surnus. Kalakaupmiis visas' kuurmahe, et: „Rebäse nahk om kallis, ma vii kodo.“

Esi and' hobõsõlõ piitska. Nii ku kalakaupmiis sälä püüräs, rebäne istnu^q üles ja naanu^q kallu pilma. Pillus niipall'u, ku arvas. Peräst karas' eski maaha ja nakas' kallu süümä. Vanamiis läts' kodo kaema, et rebäne kah. Aga rebäne är^q kaonu^q ja pia kõik kala^q kah.

Rebäne sei kallu, susi tulli ja küsse: „Oi, vatõr, kos sa niipall'u kallu sait?“

„Külanaase kaivoh om küllält, mine^q otsi sa kah! Mine^q tsuska^q hand sinnä sisse! Är^q sa liigutagu^q inne, ku äste kõvaste om! Ku äste rassõ om, sis om kallu pall'u küleh.“

Esi lännü^q kaema. Kui [susi] es jõvva^q enäp liigutada^q, lipanu^q [repän] külanaiste mano ja ütelnü^q, et: „Susi tsurksõ kaivo är^q.“

Külanaase^q teivä^q võid. Lätsivä^q pessivä^q sutt. Susi tuu valuga kaksas' hanna är^q, läts' mõtsa. Rebäne määrse^q endä koorõga. Naa^q saiva^q mõtsah kokko.

Susi ütél', et: „Mis sa lassit niipall'o? Näet, ma kaksasi hanna är^q.“

Rebäne ütél', et: „Ta om väikene häda. Kae^q, ma sai nii pessä^q, et ma mädäne jo^q.“

RKM II 208, 376/8 (22) < Põlva raj ja al/n, Himmaste k (Põlva khk)

– Erna Tampere < Emilie Käis, 85 a (1966)

[ATU 1 + 2 + 3]

Tõlge: Hunt püüab kaevust kala

Üks rebane näinud, et kalakaupmees tulnud. Ta heitis end tee veerde pikali, teeskles surnut. Kalakaupmees viskas rebase koormasse: „Rebase nahk on kallis, ma viin koju.“

Ise andis hobusele piitsa. Niipea kui kalakaupmees selja pööras, tõusis rebane istuli ja hakkas kalu pilduma. Pildus niipalju, kui heaks arvas. Pärast hüppas ise maha ja hakkas kalu sööma. Vanamees läks kodus vaatama, et rebane oli ju kah. Aga rebane oli ära kadunud ja kõik kalad ka.

Rebane sõi kalu, hunt tuli ja küsis: „Oi, vader, kust sa niipalju kalu said?“

„Külanaise kaevus on küllalt, mine otsi ka! Mine pista saba sinna sisse! Ära sa enne liiguta, kui saba kõvasti kinni on! Kui on raske, siis on palju kalu küljes.“

Foto 3. Jutustaja Emilie Käis

Ise läinud vaatama. Kui hunt ei jõudnud saba enam liigutada, siis lipanud rebane külanaiete juurde ja ütelnud: „Hunt solkis kaevu ära.“

Külanaised tegid võid. Läksid hunti peksma. Hunt rebis valust endal saba ära, läks metsa. Rebane määris enda koorega kokku. Nad said metsas kokku.

Hunt ütles: „Miks sa lasid mul nii pikalt saba vees hoida? Näed, mul tuli saba küljest ära.“

Rebane ütles: „See on tühine häda. Vaata, ma sain niimoodi peksa, et juba mädanen.“

KOOREPÜTI NOOLIJAD

Rebane läinud ükskord pere õue luusima. Leidnud sealt koorepüti, mida perenaene kogemata maha unustanud. Reinuvaderile tulnud kange tahtmine koort maitseda. Pütt olnud kitsas, pea pole heasti sisse läinud. Pika püüdmise peale saanud küll koort kätte, teinud aga pea kõik paksukooreseks.

Läinud siis lähedale võsasse, heitnud sinna päävapaistele magama. Maganud, kuulnud: keegi tuleb sahinale. Pidanud ära jooksuma, vaatanud: hunt tuleb. Hunt tulnud rebase juure, näinud, et selle pea valge määrdega kaetud olnud. Küsinud rebaselt: „Mis sinu pial viga on?“

„Pia on mul väga haige. Läksin kanu varastama, peremees juhtus nägema, löi teibaga pähe. Pia mädaneb nüüd, nagu isegi näed,“ vastanud rebane.

Hunt kuulanud osavõtlikult ja ütelnud, et temaagi üsna terve ei olla. Kõht valutada väga, sest söögipuudus olla suur. Rebane palunud siis hunti, et hunt teda sealt oma turjal ära kannaks – olla väga pere ligidal, mõni võiks ehk teda, haiged elajast, leida. Lubanud hundile süüa muretseda. Hunt, kuuldes et siis süüa saab, võtnud rebase kõhuvalust hoolimata oma turjale. Rebane käskinud hunti lähedase pere poole minna, sealt õuest olla süüa küllalt saada.

Läinud teised kiireste edasi: rebane ikka hundi turjal. Rebane hakanud tasakeste pomisema: „Haige tassib terved! Haige tassib terved!“

Hunt kuulanud, kuulanud. Küsinud viimaks: „Mis see pomisemine tähendab?“ „Ei tea, mis mu haige mädapea jampsib,“ vastanud rebane.

Saanud teised pere õue. Rebane juhatanud hundi koorepüti juurde ja ütelnud seal sees maitseva rua olema. Hunt püüdnud piad pütti pista: pütt kitsas, ei saa. Rõhunud siis nälja sunnil pia kõvaste püti sisse, nii et koort kätte saanud. Kuid nüüd olnud uus häda: pole enam pääd pütist välja saanud, ehk küll rebinud.

Rebane seda nähes karjuma: „Nüüd vader sureb, tulge appi!“

Ta karjunud kavaluse pärast, et pererahvast välja kutsuda. Hunt püüdnud küll keelata, kuid pütist pole tema hääl väljagi kostnud.

Juba tulnudki peremees ukse peale vaatama, mis kära see on. Pole esteks kedagi näinud, tulnud õue peale, siis näinud pütiga hunti, keda tema kurjaks vaimuks pidanud. Rebane põgenenud kohe ära, kui peremeest tulema näinud.

Hunt, sammusid kuuldes, tahtnud ära põgeneda. Silmad olnud püti servast kaetud, pole teadnud, kuhu poole minna. Jooksnud siis pimedast peast, aga õnnetuseks just nii, et pütt ühes peaga ehmatanud peremehe jalge vahele sattunud. Peremees kukkunud kõhuli hundi selga ja hunt jooksnud kõige peremehega ikka metsa poole. Peremees hüüdnud veel viimase hirmuga: „Jumalaga, siit maailm,

nüüd kurat minu viib!“

Viimaks ometigi saanud tema ennast hundist vabastada ja läinud tänades koju poole, et vanapagana küüsisist pääseb.

Hunt läinud metsa, kus ta viimaks risu vahel püti peast ära kiskunud.

E 5487/9 (5) < Ambla khk, Tapa v – Otto Hintzenberg

< August Hintzenberg (1893)

[ATU 3 + 4]

REPÄN

Repän tahtsõ veiga kallo, a tiia-s, kost näid saia^q. Ütevoori näge, ku miis lätt kalakuurmaga, ni rebäsele tulõ hää mõtõh. Tä juusk' kalamehele tii pääle ette ja visas' hinnäst pikkä maaha. Kalamiis lüü roosavarrõga, kaes: repän ar lõpnu. Visas' handa pite kuurmahe, katt' ar tekigi pääle, esi üteli: „Siist saa naaselõ hää kasugavaratnik!“

Rebäsekene ka nakas' hill'okõitsi kallo säält kuurmast vällä pilma. Ku jo arvas' ar, õt hindäle parra jao om ar pilnu, karas' mehe nägemäldä esi ka maaha ar. Karas' maaha ja läts' esi tiid pite tagasi minemä ja kallo korjama. Kor'as' kala^q kõik ar ja läts' mõtsa süümä.

Susi sai ka tälle mano ja küsüs: „Midäs sa tah süüt, vatõr?“

„Siih niisama kalakõisi!“ üteli repän soelõ.

„Kost sa sai^q, anna^q mullõ ka?“ küsse susi jal.

„Püvvi, või ei anda^q. Püvvä^q esi!“ üteli repän.

Susi uut', kooni^q repän sei kalakõsõ^q ar, sis sai aigu rebäsel soelõ näütämä tulla^q. Repän vei sudd üte iämulgu mano, mia talvõl kaivo oll' raot, a mia poolõ viisi jo kinni oll' külmänü.

„Ka siist püvvi!“ üteli repän. „Tsuska^q hand sisse õnnõ, küll kala^q jääse^q hanna otsa. Esi üteli: „Suuri ja väikeisi, suuri ja väikeisi!““

Oll' kõrra aigu hand vii seeh iämulguh. Susi esi õks üteli: „Suuri ja suurõbit, suuri ja suurõbit!“

Veitü ao peräst tõmmas' susi hanna vällä. Hand olõ-s viil kõvva ar külmänü ja oll' viil kerge vällä tõmmada^q. Susi tsusas' viil hanna tagasi, tä mõtõl, õt kallo om viil veid'okõsõ otsah. Esi tänit': „Suuri ja suurõbit, suuri ja suurõbit!“

Repän, tuu kõõ kõrval istõ ja kai. Soekõnõ oll' veiga ahnõ. Pidi handa hää pall'õ aigu vii seeh, tahtsõ kallo inäbä saia^q, a hannakõnõ arki külmi kinni. Tõmbas voori, tulõ-i. Tõmbas tõsõs, tulõ-i. Kolmada voori ka tulõ-s. Repän kõrvalt tõrõlõma: „Ma ütli, õt üteli „suuri ja väikeisi“, a sa ütli „suuri ja suurõbit“ ja no om kallo nii pall'õ otsah, ku jovva-i vällä ar tõmmada^q. Ma lää kutsu küläst api!“

Susi pallõma, õt mingi-i, a kost sis repän tuud kullõl, tä muudku küllä ja tänni: „Hõi, külärahvas, tulgõ^q ti vällä, susi situs küläkaivo!“

Külärahvas haard' ka nii, kia midä sai kätte, kia kannipuu, kia koogu^q, kia midä muud ja kõik sudd pesmä. Susi kai, õt veiga suurõ rahvaga tuldäs' ja mõtõl, õt siih võit viil saia^q tappa ka, õt ilma lubalda püvvät kallo. Ja tä nakas' handa vällä tõmbama. Tõmmas' voori, tulõ-s. Tõsõs, tulõ-s. Kolmada voori tõmmas' kõõ jovvuga ja hand kakõs' ar. Esi pagõsi ar. Külärahvalõ jää-s muud ku õnnõ soe hand. Kõik

rahvas imehteli, õt mia imeh sedä sutt ai handa kaivo ajama.

Kooni nä säääl mäрге^q ja imehteli^q, seeni^q ka repän läts' küllä tallo pite kolk' ma. Üteh taloh oll' vas'naga leeväkohetus pingi pääl. Repän nakas' säält süümä ja tõmmas' vas'na hindäle kaala. Tä sai veiga kohetusõga kokko. Rahvas tull' kao mant kodo ja näie^q kui repän, valgõ repän juusk' moro päält vällä.

Mõtsah sai jal susi ja repän kokko. Susi ütél': „Mul olõ-i handa, ni hallõ, ku kallo!“

Repän tõrõlõma, õt: „Mia sa, ull', pagõsi? Rahvas avitanu ilosahe vällä ja jaganu kala^q katõst, a nii jäi kõik kala külarahvalõ. Ma lätsi küsümä, kagos ma sai sis pessä. Sa kae^q, ku veiga ma mätä joosõ,“ ja repän näüdäs kohetusõga kaala ja päääd. „Suurõ vaivaga jõudsõ ar mõtsa tulla^q,“ ütél' repän.

Soel hallõ rebäst, ütél': „Mul om kotoh üts lamma, mia eelä üüse trehvü, läke^q võtkõ^q ar pahandusõ pääle!“

Repän tege hallõ helü ja ütles, õt jovva-i minnä^q.

Susi ütél': „Istu^q mullõ sälgä!“

Repän istõ no soelõ sälgä. Rebäsel tüküs kõõ laul hilläkõitsi: „Tõbinõ kand terveht, tõbinõ kand terveht!“

Susi küsüs: „Kulõ^q, vatõr, milles sa lauladõ?“

„Oo, laula-i ma, halutas veiga, ikk tulõ pääle!“ heitü repän.

Om repän kõrra aigu, jal nakkas laulma: „Tõbinõ kand terveht, tõbinõ kand terveht!“

Ku susi ar arvu sai, õt repän laul, sis tä ütles midägi inne, ku vooriga lei rebäst üte vooi vasta puud, nii õt rebäsele sai ilmadu haigõd. Repän pagõsi no soe mant ar ja nimä^q inäp saaki-s sõbrast õi. Susi kaes kõõ rebäst kõvõrihe pääle.

Ku kalamiis kodo läts', olõ-s täl rebäst naaselõ, õs kallo hindäle.

ERA II 190, 282/9 (128) < Setumaa, Vilo v, Truba k, Tsopa t

– Jaan Ilvik < Aleksandra Ilvik, snd 1891 (1938)

[ATU 1 + 2 + 3 + 4]

Tõlge: Rebane

Rebane tahtis väga kalu, aga ei teadnud, kust neid saada. Ükskord näeb, kuidas mees läheb kalakoormaga ja rebasele tuli kohe hea mõte. Ta jooksis kalamehele tee peale ette ja viskas ennast pikali maha. Kalamees lööb piitsavarrega, vaatab: rebane on ära surnud. Viskas sabapidi koormasse, pani tekigi peale, ise ütles: „Sellest saab naisele hea kasukakrae!“

Rebane hakkas tasahilju koormast kalu välja pilduma. Kui leidis, et on enda jaoks paraja hulga välja pildunud, siis hüppas mehe teadmata ka ise koormast maha. Hüppas

maha ja läks teed pidi tagasi kalu korjama. Korjas kõik kalad kokku ja läks metsa sööma.

Hunt juhtus tema juurde ja küsib: „Mida sa siin sööd, vader?“

„Niisama, kalakesi!“ ütles rebane hundile.

„Kust sa said, anna mulle ka!“ küsis hunt jälle.

„Püüdsin, ei saa anda. Püüa ise!“ ütles rebane.

Hunt ootas, kuni rebane sõi kalad ära, siis leidis rebane aega hundile näitama tulla. Rebane viis hundi ühe jääaugu äärde, mis oli talvel kaevu raiutud, kuid juba pooleldi kinni külmanud.

„Siit püüdsingi!“ ütles rebane. „Torka saba sisse, küll kalad jäävad saba otsa. Ise ütle: „Suuri ja väikseid, suuri ja väikseid!“!“

Hunt hoidis veidi aega saba jääaugus. Ise ütles: „Suuri ja suuremaid, suuri ja suuremaid!“

Natukese aja pärast tõmbas hunt saba välja. Saba polnud veel ära külmunud ja seda oli kerge välja tõmmata. Hunt torkas saba sisse tagasi, mõtles, et saba küljes on veel vähe kalu. Ise hüüdis: „Suuri ja suuremaid, suuri ja suuremaid!“

Rebane istus kõrval ja vaatas. Hunt oli väga ahne. Ta hoidis saba kaua vees, tahtis rohkem kalu saada, aga saba külmus kinni. Tõmbas korra, ei tule. Tõmbas teise korra, ei tule. Kolmandal korral ka ei tule. Rebane hakkas kõrvalt tõrelema: „Ma ütlesin, et ütle „suuri ja väikseid“, aga sa ütlesid „suuri ja suuremaid“ ja nüüd on kalu nii palju küljes, et ei jõua välja tõmmata. Ma lähen kutsun külast abi!“

Hunt hakkas paluma, et pole vaja, aga kus siis rebane seda kuulas, läks muudkui külla ja hakkas karjuma: „Hei, külarahvas, tulge välja, hunt situb külakaevu!“

Külarahvas haaras, kes mida kätte sai, kes kaelkoogud, kes ahjuroobi, kes midagi muud ja kõik hundi peksma. Hunt vaatas, et väga palju rahvast tuleb ja mõtles, et siin võib veel peksa ka saada, et ilma loata kalu püüad. Ta hakkas saba välja tõmbama. Tõmbas korra, ei tule. Teise, ei tule. Kolmandal korral tõmbas kõigest jõust ja saba tuli küljest. Ise jooksis minema. Külarahvale ei jäänud muud kui hundi saba. Rahvas imestas, miks hunt oma saba kaevu ajas.

Kuni nad seal mõtlesid ja imestasisid, läks rebane talusid pidi käima. Ühes talus oli leivataigen pingi peal. Rebane hakkas sealt sööma ja tõmbas leivaküna endale kaela. Ta sai taignaga üleni kokku. Rahvas tuli kaevu juurest koju ja nägi, kuidas rebane, valge rebane jooksis õuest välja.

Metsas said rebane ja hunt jälle kokku. Hunt ütles: „Nii kahju, mul pole ei saba ega kalu!“

Rebane pahandama: „Mis sa, rumal, ära jooksid? Rahvas oleks su ilusasti välja aidanud ja kalad pooleks jaganud, aga nüüd jäi kõik kala külarahvale. Ma läksin küsima, aga küll ma sain alles peksa. Vaata, kui hirmsasti ma mäda jooksen,“ ja rebane näitas taignaga kaetud kaela ning pead. „Suure vaevaga jõudsin metsa tulla,“ ütles ta.

Hundil oli rebasest kahju, ütles: „Mul on kodus üks lammas, kelle eile öösel kätte sain. Lähme sööme selle lohutuseks ära!“

Rebane tegi kaeblikku häält ja ütles, et ei jõua minna.

Hunt ütles: „Istu mulle selga!“

Rebane istuski hundile selga. Ta hakkas tasakesi laulma: „Tõbine kannab tervet, tõbine kannab tervet!“

Hunt küsis. „Kuule, vader, miks sa laulad?“

„Oh, ega ma laula, väga valus on, nutt tuleb peale,“ ehmatas rebane.

Mõne aja pärast hakkas rebane jälle laulma: „Tõbine kannab tervet, tõbine kannab tervet!“

Kui hunt sai aru, mida rebane laulab, siis ei öelnud ta midagi, vaid viskas rebase vastu puud, nii et see sai väga haiget. Rebane põgenes hundi juurest ära ja neist ei saanudki enam sõpru. Hunt vaatab ikka rebase peale viltu.

Kui kalamees koju läks, polnud tal ei naisele rebast ega endale kalu.

REBANE JA HUNT PULMAS

Kord olnud ühes peres pulmad. Hunt ja rebane näinud kua seda. Nad pidan ise-keskis nõu ja läinud pulma. Nad pugen pulmalaua alla ja närinud maha kukkunud liha ja konta. Rahvas pole neid tähelegi pannud.

Kogemata ajanud üks pulmaline õllekannu laua peal ümber, õlut jooksnud kõik sorinal laua alla. Nüüd olnud meestel õnn – lakkunud õlut mis küll – kaua sa kuiva toitu üksi sööd. Viimas hakanud õlut hundil päha ja ta jäen joobnuks. Küsinud ka kohe: „Reinuvader, ma laala¹ korra!“

Rebane keelnud väga ja kartnud, et rahvas kuuleb. Hunt vaikin seekord ja jäenud rahule. Pea aga ütlenud jälle: „Reinuvader, ma laala korra!“

Rebane aga keelnud teda jälle.

Viimas aga küsinud hunt jälle: „Reinuvader, ma laala korra!“

Nüüd tüdinud rebane teda keelmast, ta vastan: „Eks laala, aga valjuste!“

Ise jooksnud uksest välja.

Hunt hakanudki laulma: „Jauu, jauu, jauuu!“

Pulmalised kuulnud seda, näinud hunti laua all. Kohe vemmaldega valu andma. Hunt pole kuskil teadnud minna, tahtnud uksest välja minna, uks olnud kinni. Nüüd pole muud aitnud, kui hakanud seinä alla auku kaapima. Aga pulmalised kaigastega ikka pihta „mits-mats, mits-mats!“.

Viimas saanud ta augu seinä alt läbi ja kooberdanud poolküllakil metsa poole.

Rebane olnud seal ees pikali maas ja ütlen: „Oh sa aeg, mind tapeti surnus üsna! Sain aga veel eluga tulema! Olen ma jõutu, et sammugi edasi ei saa. Ole nüüd na hea ja võta mind enese selga, muidu tapavad mind pulmalised siia ära!“

Hunt võtnud ka rebase selga ja läin edasi.

Rebane aga hakanud laulma: „Haige kannab tervet, haige kannab tervet!“

Kohe hunt hüidma: „Kuule, rebane, ehk sa teed koerust ja oled terve?“

Rebane vastu: „Ei, kulla hunt! Mind tapeti na juhmis, ma jampsin.“

„Noh, olgu peale, ma viin sind edasi!“

Tüki aja perast rebane jälle laulma, niisama nagu ennegi.

Hunt vastu: „Kuule, rebane, ehk sa oled terve?“

„Ei ole, ma jampsin!“

Nenda kannud hunt rebase kaugele metsa.

Rebast seljast maha pannes ütlen²: „Hoidku, ei ma enam pulma lähe!“

Rebane tõendanud³ ka niisama. Hunt läinud vigaselt oigades siis minema.

Rebane naernud aga iseeneses, et hunt teda metsa oli kannud, ja oli rõõmus oma „koerustüki“ üle.

E 11694/7 (1) < Tõstamaa khk, Pootsi v – Otto Schantz (1894)

[ATU 100 + 4]

¹ laulan; ² ütelnud; ³ töotanud

MIKS ON REBASEL VALGE SABAOTS

Mees olli lännu kalakoormaga. Rebane tegi surnus¹. Mees tõstab rii pääle – saab vanaeidele kasukakrae. Sõidab kodu, kaeb – rebane kadunud ja kalakesed maha pildunud.

Rebane korjas kokku kalad, viis metsa. Un't juurde: „Anna mulle kah!“

Rebane: „Mine pista saba kaidu². Enne ärä tõmba, kui raskes lääb.“

Un't jääb istuma.

Rebane lääb, ütleb: „Külamehed, susi roojastas kaju.“

Mehed ja naised platsi – mes keäki kätte saab. Üits naene kast' leiba³. Rebäne taigna sisse, siss rehe alla linaluude sisse. Lääb mõtsa tagasi, trehvab undiga.

„Pall'u kalu said?“

Un't kaibab: „Kondi valutase⁴! Ma süü su ärä!“

Rebane vastab: „Vii sinna, kos mu uru.“

Un't võtab rebase tuka pääle, [rebane] loeb: „Tõbine kannab tervet, puulkoolu⁵ elavat.“

Un't küsib: „Mis laulad?“

„Niisama ajaviites meelde jäänu.“

Sõidavad. Un't küsib: „Mis küll soojat jookseb müüdü külge?“

„Ole vait, jumal annab sooja vihma.“

Ei olnud soe vihm. Rebane kuses undile selga.

Kui perale said, un't ütleb: „Söön su ärä.“

Rebane ütleb: „Nuusuta, kostpuult tuul, säältpuult võta kinni!“

Un't nuusutab. Rebane urgu, sabaots vällä.

Un't võttis sabaotsast, sabaots kakkes. Selleperast rebase valge sabaots.

ERA II 284, 572/4 (627) < Sangaste khk ja v, Kubja-Peetri
< Karula khk, ligaste v – Liis Pedajas < Alvine Leving (1940)
[ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 6]

¹ siin: tegi ennast surnuks; ² kaevu; ³ sõtkus leivatainast; ⁴ kondid valutavad; ⁵ poolsurnu

LÄNS TUUL

Minu ristmise sedel rahvasuus Haljalas.

Hunt saand rebase kinni ja tahand ära süüa. Old länstuul¹.
Rebane vaatand tuult ja ööld: „Idatuul, kui hinge võeti.“
„Länts* lõh!“ kärstand hunt niisuguse häbemata vale pääle.
Rebane joost metsa.

ERA II 153, 50 (56) < Haljala khk – Hermann Länts (1917, arhiivi 1937)

[ATU 6]

¹ läänetuul

* Teised Läntsid old keik vihased, kui liiad nimed pandud, miks niisukene nimi pandi.
[Üleskirjutaja märkus teksti kõrval. – *Toim.*]

Foto 4. Rahvaluulekoguja Hermann Länts

TÜÜBIKOMMENTAARID

ATU 1: Rebase kalavargus

ATU: *The Theft of Fish*

Rebane näeb meest kalakoormaga, heidab teele maha ja teeskleb surnut. Mees viskab rebase kalakoorma otsa, et tema nahast naisele kasukakrae teha. Rebane pillub kalad koormast maha ja hüppab ka ise järele. (Kodus kutsub mees naist saaki vaatama ja leiab, et nii rebane kui kalad on kadunud.)

Lugu kalavargusest on üks populaarsemaid rebasejutte Eestis (108 var). Süžee esineb harva iseseisvalt. Peaaegu alati on „Rebase kalavargus“ sissejuhatavaks episoodiks jututüübile „Kalapüük sabaga“ (ATU 2). Selle kontam-i puhul jääb sageli välja arendamata ATU 1 lõpuosa, milles kalamees avastab kodus saagi ja rebase puudumise, ning süžee jätkub kohe hundi kalapüügiga. Lõpuepisoodi olemasolul esitatakse lugu mehe vaatepunktist. Setumaal on levinud kontam-ahel, milles jututüüpidega ATU 1 ja ATU 2 liituvad veel „Rebane teeskleb haiget“ (ATU 3) ja „Tõbine kannab tervet“ (ATU 4). Surnut teeskleb rebane samuti jututüübis ATU 33, milles ta püüab sel viisil püüisauugust välja pääseda. ATU 1 on üle maailma laialt levinud jututüüp. ATU kataloogi järgi on kalavarguse süžee kaheosaline – rebase kelmust püüab järele teha mõni teine loom, kes aga tabatakse ja tapetakse. Põhja- ja Ida-Euroopa jutud on üheepisoodilised. Jututüübi aluseks on keskagestes loomaepostes tuntud lugu. Süžee vanim eestikeelne versioon on ilmunud ajakirjas *Beiträge* (1817), sama loo on saksa keeles avaldanud Jacob Grimm rebasejuttude kogumikus „Reinhart Fuchs“ (1834). Rebase kalavarguse loost on Eestis ilmunud arvukalt erinevaid trükiversioone, mis on suuremal või vähemal määral kaasa

aidanud süžee kinnistumisele suulises traditsioonis.

Jutu „**Vanamees kalakoormaga**“ (1, or-s pealkiri puudub, ATU 1 + 2) juhatab sisse jutustaja kommentaar loo pärimise kohta. Lõpuepisoodis süüdistab rebane hunti kalapüügi ebaõnnestumises, kuna see soovis ainult suuri kalu. Rebase soovitus lausuda kala püüdes „suured ja väikesed“ esineb veel mitmes var-s.

Jutus „**Reinuvader rebane**“ (2) on tüübile omased motiivid, kuid puudub traditsiooniline liitumine tüübiga „Kalapüük sabaga“ (ATU 2). Lugu keskendub rebase kavalusele ja tema teo ilmsikstulemisele. Rebase rahvapärane nimetus reinuvader on kirjandusliku algupäraga, mis on F. R. Kreutzwaldi rebasejuttude toel suulisse traditsiooni juurdunud.

Jutus „**Rebane, hunt ja karu**“ (3, ATU 1 + 15) varastab rebane võipüti. Kui kalavargus on omane ennekõike Põhja- ja Ida-Euroopa juttudele, siis mujal Euroopas võib varguse objektiks olla juust, leib, liha ja ka või. Võipüti varguse episoodist lähtub arvatavasti ka liitumine jututüübiga „Petlik varrulkäimine“ (ATU 15). Liitunud tüübis on rebasele kaks kaaslast – karu ja hunt, kes esinevad ATU 15 var-des harva.

V: Beiträge VIII 1817: „Karro ja rebbane“ (lk 125–127, nr 4, ATU 1 + 2) = *sks Grimm 1834: Reinhart Fuchs* („bär und fuchs“, lk CCLXXXVI–CCLXXXVII, nr 4, ATU 1 + 2) = **Jakobson 1987** (1947): *Õöbik ja vaskuss* („Karu ja rebase kalapüük“, lk 74–76, ATU 1 + 2); **Eisen 2002** (1893): *Rahvaraamat II* („Rebane ja hunt“, nr 30); **EM VI 2002:** „Rebase ja hundi kalapüüdmisest“ (nr 16, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **EM IX 2014:** „Kalapüüdja ja rebane“ (nr 114, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **EMj 1967:** „Rebane, hunt ja jänes“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223) = *sks Estn Vm 1980:* „Der Fuchs, der Wolf und der Hase“ (nr 1, ATU 1 + 2 +

3 + 4 + 223); **Järv 2020** (2016): *Metsavaimu heategu* („Krae“, nr 6, ATU 1 + 2) = *ingl Järv 2018: Deep in the Forest* („The Collar“, nr 6, ATU 1 + 2); **Kallas 2008** (1900): *Lutsi muinasjutud* („Rebase kavalused“, nr 73, ATU 2025 + vrd 8* + 158 + 1 + 2 + 3 + 4); **Kippar 1969**: *Rahvaluule lühivormidest loomamuinasjutus* ([pealkirjata], lk 212–213, ATU 158 + 8 + 1 + 2 + 38) = **Kippar 2010**: *Saagijagamine* („Rebane hobusevaras“, nr IV:2; ATU 158 + 8 + 1 + 2 + 38); **Kippar 2010**: *Saagijagamine* („Peremees ja karu“, nr II:2, ATU 9 + 1 + 2); **Kreutzwald 2002** (1850): *Reinuvader Rebane* ([pealkirjata], nr 1, ATU 53 + 1 + vrd 62); **LLP 1997**: „Kaval rebane“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Mägiste 1990**: *Kümme setu muinasjuttu lastele* („Nõmm põleb“, lk 51–54, ATU 20C + 20A + 21 + 1 + 2); **Peterson-Särgava 2019** (1911): *Ennemuistsed jutud* („Rebane varastab taadi kalad“, lk 46–49); **Pühakud ja vägimehed 2011**: „Rebane hanekarjuseks“ (nr 21, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **EM IX 2014**: „Lugusid rebasest“ (nr 84, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **Vaese mehe õnn 2018**: „Rebane hanekarjuseks“ (lk 289–298, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154); **RvNn 2005**: „Hundi kalapüük sabaga“ (nr 170, ATU 1 + 2 + 3); **SLM 1987**: „Tõbine kannab tervet“ (nr 1; Lisa nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Valge härg 2009**: „Rebane varastas kala“ (nr 6, ATU 1 + 2 + 4); **Õnnotsja 2018**: „Repän kalakuurmaga“ (lk 92–94, ATU 1 + 2); „Rebane kalakoormaga“ (lk 95–96, ATU 1 + 2); **Üle õue õunapuu 2012** (1955): „Rebane ja kalakoorem“ (lk 122–123).

K: Grimm 1834: CCXC–CCXCI; Kippar 1966: 307; SLM 1987: 169; Vaese mehe õnn 2018: 298; Viik 2017: 219–220.

ATU 2: Kalapüük sabaga

ATU: *The Tail-Fisher*

Rebane sööb kala. Hunt (karu) küsib, kust rebane kala sai. Rebane õpetab talle, kuidas jääaugust (kaevust) sabaga kala püüda. Hundi saba jäätab kinni. Rebane lubab külast abi kutsuda ning meelitab külarahva (ja koerad) hundi juurde. Hunt ehmub

külarahvast nähes (külarahvas peksab hunti) ja tõmbab oma saba katki.

Üle Eesti populaarsest jututüübist on kirja pandud 111 var-i. Süžee on tuntud ka Eesti keelesaartel Kraasna ja Lutsi maa-rahva juures. Jututüüp esineb nii iseseisvalt kui kontam-s teiste loomamuinasjuttudega. Kõige enam on liitumisi tüübiga „Rebase kalavargus“ (ATU 1), mis on enamasti sissejuhatajateks sabaga kalapüüdmise loole. Setumaalt kogutud var-dele liituvad jututüübid „Rebane teeskleb haiget“ (ATU 3) ja „Tõbine kannab tervet“ (ATU 4). Kaevust kalapüüdmise motiivi esineb üksnes Setumaalt ja Lõuna-Eestist kirja pandud var-des. Neis lugudes kutsub rebane külarahvast appi sageli põhjendusega, et hunt reostab kaevu. Tekstides, milles rebase vastaseks on karu, antakse enamasti muistendlik seletus selle kohta, miks karul on lühike saba. Karu tegelaskuju esineb põhiliselt Põhja-Eesti ja Pärnumaa var-des. ATU 2 süžee vanim eestikeelne kirjapanek pärineb J. H. Rosenplänterilt, kes on loo avaldanud 1817. a ajakirjas Beiträge. Selle on omakorda saksa keeles avaldanud Jacob Grimm rebasesjuttude kogumikus „Reinhart Fuchs“ (1834). Maailmas laialt levinud jututüübi aluseks on keskaegsed loomaeeposed. Sabaga kalapüüdmise lugu esineb ka eksemplarikirjanduses (IE 2074).

Jutt „**Hundi kalapüük**“ (4, or-s pealkiri puudub, ATU 1 + 2) on kirja pandud Saaremaalt, küllap seepärast toimub ka jutu tegevus mere ääres. Kui teistes sama jututüübi var-des tõmbab hunt saba pooleks ja pääseb nii peksjate käest, siis selles loos hunt sureb.

Jutus „**Hundi õnnetus**“ (5) seletatakse tuntud loomamuinasjutu abil, miks on hundi saba sorgus.

Jutus „**Karu püüab kala**“ (6, or-s pealkiri puudub) esineb tüübisüžee iseseisvalt. Karu on rebase vastaseks kümnendikus selle jututüübi Eesti var-des, enamikus neist antakse etioloogiline seletus, miks on karul lühike saba.

V: Beiträge VIII 1817: „Karro ja rebbane“ (lk 125–127, nr 4, ATU 1 + 2) = *sks* **Grimm 1834:** *Reinhard Fuchs* („bär und fuchs“, lk CCLXXXVI–CCLXXXVII, nr 4, ATU 1 + 2) = **Jakobson 1987** (1947): *Õobik ja vaskuss* („Karu ja rebase kalapüük“, lk 74–76, ATU 1 + 2); **EM VI 2002:** „Rebase ja hundi kalapüüdmisest“ (nr 16, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **EM IX 2014:** „Kalapüüdja ja rebase“ (nr 114, ATU 1 + 2 + 3 + 4); „Rebane õpetab hunti kala püüdma“ (nr 204); **EMj 1967:** „Rebane, hunt ja jänes“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223) = *sks* **Estn Vm 1980:** „Der Fuchs, der Wolf und der Hase“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223); **Järv 2020** (2016): *Metsavaimu heategu* („Krae“, nr 6, ATU 1 + 2) = *ingl* **Järv 2018:** *Deep in the Forest* („The Collar“, nr 6, ATU 1 + 2); **Järv 2017:** *Virumaa muinasjutud* ([pealkirjata: Rakvere khk], lk 209–210); **Kallas 2008** (1900): *Lutsi muinasjutud* („Rebase kavalused“, nr 73, ATU 2025 + vrd 8* + 158 + 1 + 2 + 3 + 4); **Kippar 1969:** *Rahvaluule lühivormidest loomamuinasjutus* ([pealkirjata], lk 212–213, ATU 158 + 8 + 1 + 2 + 38) = **Kippar 2010:** *Saagijagamine* („Rebane hobusevaras“, nr IV:2; ATU 158 + 8 + 1 + 2 + 38); **Kippar 2010:** *Saagijagamine* („Peremees ja karu“, nr II:2, ATU 9 + 1 + 2; „Kuidas rebane hunti petnud“, nr III:1, ATU 34 + 2); **Kreutzwald 2002** (1850): *Reinuvader Rebane* ([pealkirjata], nr 3, ATU 53 + vrd 8 + vrd 2 + 41; [pealkirjata], nr 11, ATU 2 + 32 + 48*); **LLP 1997:** „Kaval rebane“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Mägiste 1990:** *Kümme setu muinasjuttu lastele* („Nõmm põleb“, lk 51–54, ATU 20C + 20A + 21 + 1 + 2); **Peterson-Särgava 2019** (1911): *Ennemuistsed jutud* („Hunt püüab jääaugust kalu“, lk 50–56); **Pühakud ja vägimehed 2011:** „Rebane hanekarjuseks“ (nr 21, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **EM IX 2014:** „Lugusid rebasesest“ (nr 84, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **Vaese mehe õnn 2018:** „Rebane hanekarjuseks“ (lk 289–298, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154); **RvNn**

2005: „Hundi kalapüük sabaga“ (nr 170, ATU 1 + 2 + 3); **SLM 1987:** „Tõbine kannab tervet“ (nr 1; Lisa nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Valge härg 2009:** „Rebane varastas kala“ (nr 6, ATU 1 + 2 + 4); **Õnnootsja 2018:** „Repän kalakuurmaga“ (lk 92–94, ATU 1 + 2); „Rebane kalakoormaga“ (lk 95–96, ATU 1 + 2).

K: Grimm 1834: CCXC–CCXCI; Kippar 1966: 307; SLM 1987: 169; Vaese mehe õnn 2018: 298; Viik 2017: 219–220.

ATU 3: Rebane teeskleb haiget

ATU: *Simulated Injury*

Rebane leiab koorenõu (taignakausi), sööb selle tühjaks ja määrib oma pea koorega kokku. Teel kohtub ta läbipekstud hundiga. Rebane näitab hundile oma koorest pead ja valetab, et külarahvas peksis teda nii, et tal pea mädaneb.

Eestis populaarne jututüüp (63 var) liitub peaaegu alati teiste rebasejuttudega. Jututüübile eelnevate kontam-de puhul tulevad esile piirkondlikud erinevused. Setumaal algavad lood jututüüpidega „Rebase kalavargus“ (ATU 1) ja „Kalapüük sabaga“ (ATU 2). Neis var-des kasutab rebane hundi saba jääauku kinnikülmumist, et külas salaja leiva- või pliinitainast süüa. Mujal Eestis algab jutt tavaliselt tüübiga „Hunt pulmas“ (ATU 100), milles rebane ja hunt lähevad kontvõõrainana pulma. Kui purjus hunt hakkab laulma, põgeneb rebane peksjate eest sahvrise, kust leiab koorepüti. Jututüübile „Rebane teeskleb haiget“ järgneb peaaegu alati tüüp „Tõbine kannab tervet“ (ATU 4), neid ongi varem käsitletud liitüübina Kippar 3/4. Jututüüp ATU 3 on levinud üle maailma. Soome ja Norra var-des antakse ühtlasi etioloogiline seletus rebase valge sabaotsa kohta. Süžee vanim trükiversioon pärineb Eestist, selle on 1817. a ajakirjas Beiträge avaldanud J. H. Rosenplänter. Sama var-i on saksa keeles

publitseerinud Jacob Grimm rebasejuttude kogumikus „Reinhart Fuchs“ (1834).

Jutus „**Hunt ja rebane külas**“ (7, or-s pealkiri „Hunt ja rebane“, ATU 100 + 3 + 4) osutab kontvõõrana pulmas käimine kombele, kus kutsumata külalistel oli luba pulmapeost osa võtta. Esiletõstmist väärrib, et üleskirjutaja kasutab sageli alliteratiivseid sõnapaare: nt „pulma päts“, „maiuse mauk“, „magusad malgad“ jmt.

Jutus „**Susi püüd kaivost kallu**“ (8, or-s pealkiri puudub, ATU 1 + 2 + 3) hüüab rebane külanaistele, et hunt solgib nende kaevu vee. Sama motiiv esineb ka Setumaalt kirja pandud tekstides. Loo lõppemine jututüübiga „Rebane teeskleb haiget“ on traditsioonis erandlik.

Muidu tüüpilise liitjutu „**Koorepüti noolijad**“ (9, or-s pealkiri „Rebane ja hunt“, ATU 3 + 4) lõpul on lisaepisood, milles rebane meelstab hundi lõksu. Motiivi, milles külarahvas peab hundi kuradiks, leidub ka varem eristatud jututüübis „Hunt kaevus“ (Kippar 30A). Samalaadse arendusega loo on 1947. a oma kogumikus avaldanud August Jakobson. Kirjanikule on olnud eeskujuks seesama Otto Hintzenbergi üleskirjutus, mille M. J. Eisen 1894. a rahvaraaamatus avaldas.

V: Beiträge VIII 1817: „Hunt ja rebane“ (lk 122–123, nr 2, ATU 100 + 3 + 4) = *sks* **Grimm 1834: Reinhart Fuchs** („wolf und fuchs“, lk CCLXXXIV–CCLXXXV, nr 2, ATU 100 + 3 + 4); **Eisen 2002** (1894): **Rahvaraamat IV** („Rebane ja hunt“, nr 26, ATU 3 + 4); **EM VI 2002:** „Rebase ja hundi kalapüüdmisest“ (nr 16, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **EM IX 2014:** „Kalapüüdja ja rebane“ (nr 114, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **EMj 1967:** „Rebane, hunt ja jänes“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223) = *sks* **Estn Vm 1980:** „Der Fuchs, der Wolf und der Hase“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223); **Jakobson 1987** (1947): **Õöbik ja vaskuss** („Hunt ja rebane pulmas“, lk 58–60, ATU 100 + 3; „Rebane ja hunt“, lk 65–68, ATU 3 + 4); **Kallas 2008** (1900): **Lutsi muinasjutud** („Rebase kavalused“, nr 73, ATU 2025 + vrd 8* +

158 + 1 + 2 + 3 + 4); **LLP 1997:** „Kaval rebane“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Peterson-Särgava 2019** (1911): **Ennemuistsed jutud** („Tõbine kannab tervet“, lk 57–60, ATU 3 + 4); **Pühakud ja vägimehed 2011:** „Rebane hanekarjuseks“ (nr 21, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **EM IX 2014:** „Lugusid rebasest“ (nr 84, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **Vaese mehe õnn 2018:** „Rebane hanekarjuseks“ (lk 289–298, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154); **RvNn 2005:** „Hundi kalapüük sabaga“ (nr 170, ATU 1 + 2 + 3); **SLM 1987:** „Tõbine kannab tervet“ (nr 1; Lisa nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4).

sks **Estn Ve 2004** (1959): „Der Wolf und der Fuchs auf der Hochzeit“ (nr 15, ATU 100 + 3 + 4).

K: Grimm 1834: CCXC–CCXCI; Kippar 1966: 307; SLM 1987: 169; Vaese mehe õnn 2018: 298; Viik 2017: 220–221.

ATU 4: Tõbine kannab tervet

ATU: *Sick Animal Carries the Healthy One*

Haiget teesklev rebane kohtub peksa saanud hundiga ja palub tal end seljas kanda. Ta laulab hundi turjal: „Tõbine kannab tervet!“ Hundi järelepärimise peale vastab rebane, et ta laulab vanu karjase-laule (ajab haige pea tõttu segast juttu).

Eestis populaarne jututüüp (64 var) liitub enamasti muinasjutuga „Rebane teeskleb haiget“ (ATU 3), neid ongi varem käsitletud liittüübina (Kippar 3/4). Setumaa var-des domineerib jutuahel ATU 1 + 2 + 3 + 4, millele mõnel juhul lisandub lõpuepisoodina „Rebane kirjab hundi kasukat“ (ATU 8). Mujal Eestis on kontam-i ATU 3 + 4 sissejuhatavaks episoodiks „Hunt pulmas“ (ATU 100). „Tõbine kannab tervet“ paikneb harilikult liitumisahela lõpus, sellest tulenevalt on rebase repliik sageli kogu loo lõpupuändiks. Tavaliselt tüheosalise repliiki-

gile lisandub osas Kagu-Eesti var-des täiendus „... poolkoolu elävät“. Setu var-des nimetab rebane oma laulmist karjase-lauluks, mujalt Eestist kirja pandud teksti-des ajab ta laulmise oma haige pea süüks. Soome-ugri rahvaste pärimuses populaarse jututüübi rahvusvaheline levikukese paik-neb Kesk- ja Ida-Euroopas. Eestis on süžee vanim kirjalik versioon ilmunud ajakirjas Beiträge (1817), sama jutu on saksa keeles avaldanud Jacob Grimm rebasejuttude kogumikus „Reinhart Fuchs“ (1834).

Jutus „**Repän**“ (10, ATU 1 + 2 + 3 + 4) osutab viimane lause liitjutu algusosale, milles rebane varastas kalu, ning moodustab sellisel moel raami loo teistele episoodidele. Jutu muistendlik lõpp annab seletuse, miks rebane ja hunt on vaenujalal.

Jutus „**Rebane ja hunt pulmas**“ (11, ATU 100 + 4) puudub episood jututüübist „Rebane teeskleb haiget“ (ATU 3), sellest tulenevalt põgeneb rebane pulmamajast ilma pead taignaga kokku määrimata. Sel-legipoollest teeskleb ta haiget ja laseb end hundil kanda.

Jutus „**Miks on rebase valge sabaots**“ (12, or-s pealkiri puudub, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 6) on omavahel liitunud süžeed esitatud võrdlemisi lühidalt. Tüübi „Tõbine kannab tervet“ (ATU 4) tunnuslause on selles var-s kaheosaline. Hundile selga kusemist esineb veel paaris üleskirjutuses. See vastase alan-damise viis rõhutab veelgi tema rumalust (vrd ATU 327G, 1383). Lugu lõppeb seletusmuistendlikult.

V: Beiträge VIII 1817: „Hunt ja rebbane“ (lk 122–123, nr 2, ATU 100 + 3 + 4) = *sks* **Grimm 1834: Reinhart Fuchs** („wolf und fuchs“, lk CCLXXXIV–CCLXXXV, nr 2, ATU 100 + 3 + 4); **Eisen 2002** (1894): *Rahvaraamat IV* („Rebane ja hunt“, nr 26, ATU 3 + 4); **EM VI 2002:** „Rebase ja hundi kalapüüdmisest“ (nr 16, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **EM IX 2014:** „Kalapüüdja ja rebane“ (nr 114, ATU

1 + 2 + 3 + 4); **EMj 1967:** „Rebane, hunt ja jänes“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223) = *sks Estn Vm 1980:* „Der Fuchs, der Wolf und der Hase“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 223); **Grimm II 1994:** „Rebane ja vader“ (lk 172, KHM 74, ATU 41 + 4); **Jakobson 1987** (1947): *Õõbik ja vaskuss* („Rebane ja hunt“, lk 65–68, ATU 3 + 4); **Kallas 2008** (1900): *Lutsi muinasjutud* („Rebase kavalused“, nr 73, ATU 2025 + vrd 8* + 158 + 1 + 2 + 3 + 4); **LLP 1997:** „Kaval rebane“ (nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Peterson-Särgava 2019** (1911): *Ennemuistsed jutud* („Tõbine kannab tervet“, lk 57–60, ATU 3 + 4); **Pühakud ja vägimehed 2011:** „Rebane hanekarjuseks“ (nr 21, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **EM IX 2014:** „Lugusid rebasest“ (nr 84, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154) = **Vaese mehe õnn 2018:** „Rebane hanekarjuseks“ (lk 289–298, Ee 37* + ATU 15 + 1 + 2 + 3 + 4 + 8 + 8* + 275B + Ee 158A + ATU 136A* + 20A + 21 + 223 + 154); **SLM 1987:** „Tõbine kannab tervet“ (nr 1; Lisa nr 1, ATU 1 + 2 + 3 + 4); **Valge härg 2009:** „Rebane varastas kala“ (nr 6, ATU 1 + 2 + 4).

sks Estn Ve 2004 (1959): „Der Wolf und der Fuchs auf der Hochzeit“ (nr 15, ATU 100 + 3 + 4).

K: Grimm 1834: CCXC–CCXCI; Kippar 1966: 307; SLM 1987: 169; Vaese mehe õnn 2018: 298.

ATU 6: Tuule suund

ATU: *Animal Captor Persuaded to Talk*

Hunt tahab rebast või lindu (rebane tahab lindu) ära süüa. Hundi lõugade vahel olles küsib rebane, kustpoolt tuul puhub. Hunt vastab talle ning rebane pääseb põgenema.

Süžee esineb Eestis (25 var) nii ise-seisvalt kui kontam-s teiste jututüüpidega. Hunt esineb enamasti petetu rollis, rebane võib olla nii petja kui petetu, viimasel juhul on tema vastaseks mõni lind, tavaliselt vares. Lind võib ka ise petetu rollis olla, sel juhul kavaldab end tema käest vabaks konn. Rahvusvaheliselt tuntud jututüüpi tuntakse Aisopose valmina. Samalaadne kavaldamine leiab aset jututüübis „Varese juust“

(ATU 57), seal meelitat rebane varese laulma ning sellel kukub juust nokast maha.

Jutu „**Läns tuul**“ (13, or-s pealkiri puudub) on üleskirjutaja sidunud oma perekonnanimega. Hermann Länts on sellest loost arhiivile saatnud kolm varianti, mis erinevad pisut sõnastuse poolest.

Jutus „**Konn**“ (14, ATU 6 + 150A*) liitub süžee Eestis võrdlemisi tuntud jututüübiga „Konna kolm õpetust“. Loos väärrib tähelepanu varese laul, mis on saksakeelne.

V: EM IV 1996: „Hunt ja rebane“ (nr 119); EM IX 2014: „Rebane ja kukk“ (nr 111); EMj 1967: „Kustpoolt tuul?“ (nr 2); Järv 2017: **Virumaa muinasjutud** („Länts“, lk 185); LLP 1997: „Mees karistab hunti“ (nr 130, ATU 169* + 6); Peterson-Särgava 2019 (1911): **Ennemuistsed jutud** („Rebane ja kukk“, lk 72–75, vrd ATU 6); Sada saarelehte 2010 (1968): „Hunt ja hani“ (lk 182).

K: Viik 2017: 227–228.

ATU 7: Loendamisvõistlus

ATU: *The Three Tree Names*

Karu ja rebane vaidlevad, kumb neist rohkem puid tunneb. Karu nimetab kolme okaspuud, rebane ühe puuliigi kolme eri nimetust.

Arhiivis leidub 2 kirjapanekut, ühes võistlevad loomad puude tundmises, teises loendavad arve. Samalaadne mõõduvõtmine leiab aset rumala vanapagana muinasjutus „Rääkimise võistlus“ (ATU 1093), kus tegelased loendavad numbreid, nii nagu mõistatustes („Mis on üks?“ – „Üks ei ole ühtegi.“ jne). See küsimusteahel on tuntud veel ka lastelauludest. ATU 7 on Lätis esindatud vaid 1 var-ga. Soomes, Skandinaavias ja Saksamaal on süžee märksa populaarsem, sealsetes var-des toimub rebase ja karu võistlus puunimedele nimetamises.

Jutus „**Karu ja rebase vaidlus**“ (15,

or-s pealkiri puudub) nimetab rebane männi sünonüüme. Pedakas on kasutusel Pärnu- ja Tartumaal, hong, mis tähendab vana mändi, kirderanniku-, kesk- ja idamurde alal.

V: Hiimäe 2019: **Väike loomaraamat** ([pealkirjata: Vändra khk], lk 210); Kippar 1976: **Tere, tere, Tiipajalga!** („Loeme sajani“, lk 44) = EM IV 1996: „Rebane petab hundi ära“ (nr 130) = LLP 1997: „Loeme sajani“ (nr 2) = Kippar 2010: **Saagi-jagamine** („Loeme sajani“, nr I:1) = Hiimäe 2019: **Väike loomaraamat** ([pealkirjata: Kodavere khk], lk 210).

K: Kippar 2010: 25.

ATU 8: Rebane kirjab hundi kasukat

ATU: *False Beauty Treatment*

Hunt näeb kirjut lindu (imetleb rebase kasukat) ning soovib saada sama ilusaks (muuta kasuka värvi). Rebane laseb tal ronida põleva heinakuhja otsa. Hunt sureb (põgeneb).

Süžeed tuntakse Eesti eri paigus (22 var), see esineb nii iseseisvalt kui liitsüžeenana. Setumaal on levinud kontam ATU 1 + 2 + 3 + 4 + 8. Mitmed var-d lõppevad muistendliku seletusega, miks hundi kasukal on kõrbehais küljes. Jututüüp on rahvusvaheliselt laialt levinud. Samalaadne süžee esineb teiseski loomamuinasjutus „Mees maalib karu“ (ATU 152), milles inimtegelane „kirjab“ samuti tulega oma vastase kasukat. Vastase kahjustamine tema ilusaks tegemise ettekäändel leiab aset ka rumala vanapagana muinasjutus „Habeme kuldamine“ (ATU 1138). Neis süžeedes on vastase kahjustamiseks ära kasutatud tema edevust ja rumalust.

Jutus „**Hundi kirju kasukas**“ (16, or-s pealkiri „Hunt ja rebane“) määrab rebane ennast tedre verega kokku, niisugust motiivi esineb veel paaris var-s. Rein rebase peitenimena lähtub kirjanduslikest eeskujudest.